

2013

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԹՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՄԱՆ

Ը. ՏԱՐԻ 1934

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԿԱՆԻ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱԶԱՐՅԻՆԳՅԱՐԻՒՐԱՄԻԱԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ 434 — 1934

Խնդրոյն բուն բանասիրական կողմը, այսինքն այն հարցը, զոր օրինակ, թէ ստուգիւ նախ աստրերենէ՞ կատարուեցաւ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը, և անոր վերաորդադրութիւնն էր միայն որ եղաւ յունարէնին վրայէն, ինչպէս կը կարծուի ընդհանրապէս, թէ երկու անգամին ալ յունարէն բնագիրն էր հայ թարգմանիչներուն առջև եղածը, ինչպէս աւելի հաւանական պիտի նկատուէր թերեւ. դարձեալ, սա՛ միւս կէտը թէ ե՞րբ պէտք է դնել անոր սկզբնաւորման թուականը, և ո՞րքան ժամանակ յատկացնել անոր աւարտումին. այս երկու և իրենց հետ առնչութիւն ունեցող ուրիշ կէտեր կը թողունք ուրիշներու կամ ուրիշ առիթի. ու նկատելով որ այդ նշանաւոր և նուիրական աշխատութեան վերջաւորման թուականը կրնայ եղած ըլլալ՝ ամենէն ուշ՝ 434ը միայն, իբրեւ նախընթաց տարին երկու մեծ սուրբերուն, Սահակի և Մեսրոպի մահուան, և իբրեւ երրորդ տարին Եփեսոսի ժողովի գումարման, որուն աւարտումէն անմիջապէս ետքն էր որ անոնց աշակերտները դարձան Արևմուտքէն, իրենց հետ բերելով Մաքսիմոս Բ. պատրիարքէն նուիրուած յունարէն Աստուածաշունչի ստոյգ օրինակը, որ պիտի ծառայէր հիմ՝ կատարուելիք սրբադրութեան, կանգ կ'առնենք, Սրբոց թարգմանչաց մերձակայ տօնին առթիւ, այդ տարին ժե՛րդ դարագարձին կամ հազարհինգհարիւրամիակին առջև, ու կ'ուզենք դիտել սոսկ եղելութիւնը, իբրեւ ազգակ ազգային և կրօնական շարժման և զարգացման՝ մեր մէջ (*):

Այս մտածումն էր որ յանկարծ ճնշեց մեր զգացումներուն վրայ, երբ Le Temps լրագրի Սեպտ. 6ի հեռագիրներուն ի գլուխ՝ կարգացինք հետեւեալը, Պերլինէն տրուած. «Աստուածաշունչի՝ Մարգին Լուտերի ձեռքով կատարուած թարգմանութեան չորսհարիւրամեակին առթիւ, Պ. Ռիւթ Ռայսի պաշտամունքներու նախարարը՝ նկատի առնելով կաթոլիկութիւնը, զոր այդ իրողութիւնը ունեցած է Գերմանիոյ մէջ կրօնական միսիին համար եւ գերման լեզուի կազ-

(*) Այս կէտին անդրադարձաւ առաջին անգամ ամերիկահայ շէ. Կոչնակչի Պատ. Խմբագրութիւնը. մեզի ծանօթ է նաեւ յիշեալ խմբագրութեան յոյժ բարենկատ իզմը՝ համահայկան յորելեանով մը հանդիսաւորելու պատմական այդ թուականը, ինչ որ չենք կարծեր թէ կարելի պիտի լինէր, հակառակ ամէնուս բաղձանքին, ներկայ հանդամանքներու հետեւեալով:

մութեան տեսակէտով, հրամայած է որ Բարեկարգութիւնը տօնախմբուի դպրոցներու մէջ, բանախօսութեան հաւաքոյթներով»:

Աստուածաշունչին ազդեցութիւնը՝ ժողովուրդներու կրօնական և մտաւորական, սխալ պիտի չըլլար մեկնաբանօրէն աւելցնել նաև, բարոյական եւ ազգային կեանքին վրայ: — Ո՛վ որ ալ լինի իրողութիւնը իր պատմական ստուգութեան մէջ դիտողը, քահանայ մը կամ քաղաքական գործիչ մը, կրօնուսոյց մը կամ պատմագէտ քննադատ մը, պիտի չկարենայ տարբեր եզրակացութեան մը առաջնորդուիլ իր հետազոտութիւններուն մէջէն, քան ինչ որ ի նկատի ունեցած է Ռայխի կրօնական նախարարը:

Սուրբ Գիրքը բարիք միայն աղբերացուցած է այն ժողովուրդներուն մէջ՝ ուր քարոզուած է. ու այդ բարիքը ա՛յնքան աւելի շօշափելի արդիւնքներու մէջ է արդիւնագործուած, որքան աւելի այդ քարոզութեանց միջոցաւ հրատարակուած ճշմարտութեանց հիմ եղած վաւերագիրքը շուտով վերածուած է քարոզութեան լեզուին, թափանցելով անոր զրականութեան մէջ:

Կը պատմուի թէ բրիտանական բանակէն նուաճուած ամբիկեան տոնմի մը ցեղապետը, որ Լոնտոն էր տարուած, Վիկթորիա թագուհիին ներկայացուած ատեն երբ բացարտութիւնը ունեցաւ հարցնելու թէ ի՞նչ էր իր կայսրութեան այս մեծապանծ գորութեան զադանիքը, դշտն անոր մատնացոյց ըրաւ չքեղ կողքով կազմուած Աստուածաշունչը, որ դրուած էր աչքին առջև, քովընտի սեղանի մը վրայ:

Առանց որ և է ճիշդ՝ երաշխաւորելու համար այս մանրագէտին պատմական ստուգութիւնը, կը բաւականանանք աներկեան վստահութեամբ ըսելով միայն թէ բացարձակապէս ճշմարիտ է անոր պատկերազարդած գաղափարը: Ընդհանուր ազգաց զրականութեանց պատմութիւնը գեղեցիկ կերպով կը հաստատէ զայն. նոյն իսկ այն ազգերուն համար, որոնք բրիտանիզմութիւնը ընդունելէ շատ առաջ արդէն ունեցեր էին իրենց ոսկեդարերը, Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը նոր շրջանի մը թուականը բացաւ մասնաւորապէս լեզուական և ընդհանրապէս մատենագրական տեսակէտով:

Ասոր հակառակը անկարելի պիտի ըլլար արդէն անտարակոյս, քանի որ Սուրբ Գիրքը, իր բազմաբովանդակ պարունակութեամբ, — ուր զրականութիւնը՝ իր ամէն սեռերովը, ու մարդկային ծանօթութիւնը՝ իր ձեւերուն բոլոր ալլադանութիւններովը, առաջին անգամ լինելով այնքան ներդաշնակօրէն կը համագործէին իշխող վեհագոյն գաղափարի մը միութեան ներքեւ, — ամբողջ ընկերային կեանքը յեղաշրջող նոր միտք մը կը բերէր աշխարհի. միտք մը՝ որ չէր կրնար առանց ազդեցութեան մնալ մարդկային կեանքը գոյաւորող և կենցաղը կերպաւորող բոլոր շարժառիթներուն և անոնց հետեանքներուն, ընկերութեանց կարգ ու կանոններուն, կառավարութեանց կերպովձեւերուն և օրէնքներուն, ընտանեկան դրութիւններուն և վիճակներուն, ժողովրդային զանգուածը մինչեւ այն ատեն աստիճանաւորող խաւերուն և շարքերուն, մարդուն մտաւոր և բարոյական ձգտումներուն, վարքին ու բարքին, ճաշակին և ընդունակութիւններուն, և այս ամէնը զգալի և հաղորդական ընծայող բոլոր միջոցներուն՝ լեզուին, զրականութեան, արուեստին և մշակոյթի բոլոր պայմաններուն վրայ:

Գերման նախարարին յայտարարութեան մէջ ի՞նչ չափով որ ալ եղած լինի քաղաքական նկատումին բաժինը, որով՝ իր երկրին ներկայ գէպքերուն

զգացումը և իրենց հանդէպ օրը օրին խմորուիլ սկսող ընդհանուր կացութեան մը մտածութիւնը անշուշտ փոքր ի շատէ պիտի դուռնաւորէին իր տեսութիւնը, անոր լայնագոյն բաժինը կը մնայ դարձեալ պատմութենէն վաւերացուած ճշմարտութեան: Երկար դարերէ ի վեր քրիստոնէութիւնն ընդունած, և քաղաքական ու քաղաքակրթական բոլոր մարզերուն վրայ ինքզինքը արդէն արժեցուցած այդ ժողովուրդը, զերման ցեղը, իր ազգային և ցեղական ինքնութիւնը լեզուով և զրականութեամբ և իմացական բարձր կեանքով սկսաւ յայտնարեբել այն օրէն մանաւանդ երբ ձեռք մը իրեն երկարեց իր լեզուով թարգմանուած Աստուածաշունչ մը, և ըսաւ անոր. «Ա՛ռ և կարգա՛»:

Իրողութիւնը նոյնն է, համեմատութեան աւելի կամ նուազ բարձր աստիճաններով, բոլոր հին և նոր ազգերուն համար: — Հին Կտակարանի յունարէն թարգմանութիւնը, «Եօթանասնից» կոչուած, որ մեր թուականէն երեք դար առաջ կատարուեցաւ Աղեքսանդրիոյ մէջ, հին ժամանակներու ամենէն յիշատակելի դէպքերէն մին է ըստ ինքեան: Իրրե թուական, հին պատմութեան այն դարձակէտն է ան, ուր Արեւելքն ու Արեւմուտքն իրարու կը խառնուին, մէկին ամենէն խոհուն և խորհրդապաշտ և միւսին ամենէն զգայուն և զեղապաշտ ներկայացուցիչներուն՝ երկու ցեղերու՝ միջոցաւ, այնքան երջանիկ դաշնաւորումով մը, աստուածային շունչի մը հալոցին մէջ իրարու հետ համաձուլելու համար չնորհքը և իմաստութիւնը, սէրը և բանը, ու աղեքսանդրեան փիլիսոփայութեան մտածումին մէջէն արտափայլած տեսիլքներով լուսաւորելու համար քրիստոնէութեան ճամբան: Ամէն ոք գիտէ թէ յոյն լեզուն ինչ անկշռելի հարբստութեամբ ճոխացաւ այդ ժամանակէն սկսեալ, և յետոյ, իբր չորս դար ետքն ալ, երբ Հինէն յետոյ նոր Կտակարանն ալ թարգմանուելով հելլեներէնի, ամբողջացաւ «Եօթանասնից»ի միջոցաւ սկսուած գործը:

Յայտնի է նոյնպէս թէ Հռովմէական Եկեղեցին իր ինքնութեան առաջին դիմադրիճն ունեցաւ Աստուածաշունչի լատիներէն թարգմանութեամբը՝ Գ դարուն, երբ բոլորովին թօթափեց լուծը յունարէնին, որ մինչև այդ թուականը տիրական էր եղած Հռովմի ոչ միայն կրօնական այլ նաև քաղաքական ոլորտներուն մէջ: Բարեկարգութեան ու ինքնութեան կազմաւորութեան իղձը առաջին անգամ մակարդուեցաւ անգղիական հոգիին մէջ Ժ. Գարու վերջերը, երբ Ուիլիամ Գ անգղիերէնի թարգմանեց Ս. Գիրքը: Եւրոպական կաթոլիկ միւս ազգերու մէջ, ուր լատիներէն Աստուածաշունչը միշտ գործածուեցաւ ոչ միայն իբրեւ կրօնական սլաշտամունքի մատեան, այլ նաև իբրեւ ներշնչեալ թարգմանութիւն, բնականաբար իբրեւ թուական կազմող դէպք չի կրնար նկատուիլ Սուրբ Գիրքի թարգմանութիւնը իւրաքանչիւրին լեզուին մէջ. բայց անժխտելի իրողութիւն է թէ այդ ազգերէն իւրաքանչիւրին կրօնական կեանքն ու զրականութիւնը նոր ոյժ ու թուիչք առին Աստուածաշունչի իրենց լեզուին թարգմանութենէն վերջ մանաւանդ:

Նոյնը աւելի շեշտուած ստուգութեամբ կարելի է ըսել հին փոքր քրիստոնեայ ազգերուն համար. Ասորիները, Գալիները, Քաղդէացիները, Էսայն, Իրենց քաղաքականօրէն քանդուած ազգային կեանքը կըցան փրկել, առաջինները՝ Բ. դարուն իսկ և միւսները Գ. դարէն, Աստուածաշունչի թարգմանութենէն վերջ, և անոր միջոցաւ իրենց մէջ մարմին առած զրականութեան չնորհիւ միայն. ի հակառակէն, այդ կեանքը իր ամենէն նուազկոտ աստիճանին հասաւ

իրենց մէջ, ինչպէս ցարդ, երբ կորսնցուցին իրենց լեզուին թարգմանուած Աստուածաշունչին և զրականութեան հասկացողութիւնը, ենթարկուելով արաբերէնին ազդեցութեան: Իսկ Հապէշները, որոնք Դ. դարէն ունեցան իրենց Աստուածաշունչն ու զրականութիւնը, ու երբեք չկորսնցուցին զայն, կը պահեն ցարդ իրենց ինքնութիւնն ու անկախութիւնը, Ափրիկէի ամենէն խաւարակուսներ քնաշարժարին մէջ: Աստուածաշունչի կենսագործող զօրութիւնը աւելի ակնբերօրէն ի յայտ կուգայ սակայն պաւ ցեղին մէջ, որուն բոլոր ժողովուրդները քաղաքակրթական կեանք, զրականութիւն և ազգային ինքնութիւն ունեցան թ. դարէն, երբ Կիւրեղ և Մեթոդիոս այդ լեզուին թարգմանեցին Ս. Գիրքը:

Կը կրկենեք, Աստուածաշունչը, իբրև պատգամադիրք մատենաւ այն կրօնքին, որուն ամենէն անսուտ բարացուցականը եղաւ ինքնութեան, ազատութեան և լոյսի սէրն ու զիտակցութիւնը արթնցնել անհատին և համայնքներուն մէջ միանգամայն, բոլոր այն ժողովուրդներուն մէջ, որոնք ընդունեցին քրիստոնէութիւնը, հոգեկան նոր կամ նորոգուած կեանքի և բարոյական ու իմացական յառաջդիմութեանց թուական մը բացաւ անոնց մէջ թարգմանուած օրն իսկ:

Թէ այդ ստուգիւ այդպէս եղաւ մասնաւորապէս մեզի համար, այսինքն Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը հայութեան համար ունեցաւ անհամեմատ կերպով բարձր կարևորութիւն մը՝ կրօնական մտքի, այսինքն բարոյական կեանքի, և հայերէն լեզուի կազմութեան տեսակէտով, իբրև բացարձակ և անժխտելի ճշմարտութիւն՝ վեր կը մնայ ամէն տարակոյսէ: — Եւ նախ, արժան է դիտել այստեղ թէ այդ ձեռնարկին կատարումը ծրագրող և կազմակերպող երկու անհուսաբելի հոգիներուն համար այդ էր եղած արդէն մեծագոյն խորհուրդը, որ, իբրև կէտադրուած նպատակ իր շուրջը խմբեց բոլոր բարի ջանադրութիւնները, թե ու թոխք տալով բոլոր սիրտերուն և անսպառ ոգևորութեամբ զօտեանդելով կամքերն առհասարակ: Սուրբ Սահակ և Սուրբ Մեսրոպ, Ե. դարու հայկական վերածնութեան ներշնչեալ մեծ առաջնորդները, ի փորձոյ հաստատած և անվրէպ կշռադատութեամբ ընդունած էին թէ այդ կենդանի զօրութենէն դուրս ուրիշ միջոց մը չէր մնացած՝ վեր առնելու համար իր քաղաքական և ընկերային կեանքի զառիվայրին վրայ հակած ժողովուրդի մը բարոյականը: Այդ համոզումին եկեր էին անոնք երկուքն ալ, տեսնելով Աստուածաշունչի զրականութենէն յորդած առողջ կենսունակութիւնը՝ Աստուծոյ խօսքը իրենց լեզուին մէջէն լսող ժողովուրդներուն, Յունաց և Ասորոց մէջ, զորս ճանչցեր էին այն ատեն. ու Մեսրոպ մասնաւորապէս խորագոյնս համոզուած էր այդ բանին, այն օրէն՝ երբ Գողթնեաց կողմերը կատարած իր քարոզութեանց միջոցին տեսնելով թէ հեթանոս բարբի ունակութիւններով դեռ այնքան տողորուն այդ լեռնականները որքա՛ն կոյր էին մնացեր Աւետարանի լոյսին: Անոնց այդ վիճակին իր վրայ թողած տպաւորութենէն էր որ անիկա մղուած էր անմիջապէս զիմելու Սահակի, հայեցի ուրոյն զրականութեան մը մասին խորհելու և հայ այրուրէնքի կազմաւորման առաջին միջոցներուն վրայ խորհրդակցելու համար:

Ու, պէտք է ուշադիր լինել այս կէտին, անոնց միտումն էր ազգին հոգևոր կեանքը միայն. վստահ էին թէ անկէ խելոյն պիտի յառաջ գար ազգային կեանքին վերակազմութեան արդիւնքը: Այս էր իրենց բուն նպատակը, որուն գերազանց միջոց կը նկատէին Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը:

խակ այս վերջինին նախապայման՝ հայերէն ղիրերը . եռամեծ սուրբը , Մեսրոպ , իր առաքինակրօն զործիչի և ղիտուն մարդու իր անվերջ դեզերումներուն եւ հեղինակ վազբին մէջ ղէպի ժամանակակից և սահմանակից ղիտնական կեդրոնները , հռչակաւոր մատենադարաններու առջեւ և համբաւուած բանահմուտներու մօտ կատարած իր հետազօտութեանց և ուսումնասիրութեանց միջոցին , ամենէն աւելի այդ բանն ունէր իրեն կէտ նպատակի : Աստճի համար էր որ հայ ալփաբետքի երկնումի վերջին նուիրական ըոպէին , իր սուրբ տեսիլքին մէջ , առտուածային աջ մըն էր որ ձիւնափայլ մաքուր տախտակի մը վրայ զծեց առաջին հայ տառերը :

Իսկ թէ ո՛րքան արդար էր այս տեսակէտով անոնց տաժած յոյսը , փորձառութիւնը ցոյց տուաւ զայն ընդհուպ : Աստուածաշունչը մեծ անկիւնաքարը եղաւ հայկական զրականութեան : Անխկա իր պատմադրական , բարոյախօսական , բանաստեղծական , իմաստասիրական պարունակութեամբը , եղաւ յատակաղիծը՝ որուն վրայ հայ միտքն ու սիրտը բարձրացուցին ազգային մատենադրութեան շէնքը : Թագաւորաց և Մակարայեցւոց ղիրքերը շուտով խմորեցին մեր նախնեաց սրտին մէջ ազգային պատմութեան իղձն ու ճաշակը , տուն տալու համար Ազաթանգեղոսի՝ Բիւզանդացիի հատորներուն կամ անոնց նախադոյն հայացումներուն , Մեսրոպի Կորիւնեան վարքադրութեան , Փարպեցւոյ սքանչելի մատեանին , նոյն ատեն կերպաւորելով պատմական ղիւցազներգութեան ձգտումը , որուն ծնունդը պիտի լինէին հետզհետէ Եղիշէ , Խորենացի , և նման ուրիշ գործեր կամ զրուածքներ : Առակաց զրքի և ժողովողի ներշնչումովն էր որ մեր մէջ զլխաւորաբար կազմաւորուեցաւ բարոյագիտական սեռը , յառաջ բերելով Յաճախապատումի այնքան յստակիմաց ղեզեցկութեամբ դասաւորուած տեսութիւնները , և Մանդակունիի խանդավառ ճառերը , որոնց մէջէն հայ բեմին ճարտարախօսական փայլատակումներն է որ կ'երևին ստէպ : Իմաստութեան ղիրքին է անտարակոյս որ հայ մատենադրութիւնը կը պարտի նախ Անյաղթի և իրեն դպրոցակիցներուն փիլիսոփայական վերացումները , որոնք յետոյ աւելի կամ նուազ ղեզեցկութեամբ շարունակուեցան Սիւնեաց դպրոցին մէջ . և Սաղմոսի ոգումներուն՝ մեր շարականները՝ իրենց հոգեզմայլ շունչը , որ այնքան քաղցրութեամբ ոլորակեց մեր հաւատքին և յոյսին կենդանութիւնը հետադայ իրերայաջորդ դարերու շարունակութեան մէջէն : Աւետարանի լուսաւոր պայծառութենէն , առաքելական թուղթերու մեծաաքանչ խորհրդածութիւններէն , մարգարէից տեսիլքներէն և Յայնութեան խորհրդաւոր տեսարաններէն է որ հայ սիրտը ծծեց իր ազօթանուէր յոյզերուն ճարակը , ժամադրքի վեհանդորր մաղթանքներէն սկսեալ մինչև Նարեկացիի հրացայտ ճենճերումները և Շնորհալիի և յաջորդներուն հոգեպարար դաշնակութիւնները :

Ի՞նչպէս տակաւին չյիշել հոս քրիստոնեայ ղրացի մեծ ազգերու զրականութենէն իսկոյն մեր մէջ փոխադրուած և իսկական հայացումով մերինին հետ տարրացուած՝ նոյնացուած այն զործերը , Ոսկերեանի , Եփրեմի , Սեբեթիանոսի , Բարսղի , Աթանասի եւ այլոց ղիրքերը , որոնք հայ Աստուածաշունչին փոխակրեայ ոսկեզրուազ կողքերը կարծես եղան , անեղծ և անկորուստ պահելու համար ի մեզ հեղուած աստուածային իմաստներուն զանձը : Ի՞նչպէս անյիշատակ թողուլ տակաւին զրական նախկին դարերուն իսկ մեր մէջ սկսուած վկայախօսական այն հատուկտոր զրուածքները , որոնք , հայախօսական ճառերու

հետ խառն, ապագայի Հարանց վարուց և մարտիրոսադրութեանց դետինը պատ-
րաստեցին մեզ մօտ, միշտ Աստուածաշունչի ազդեցութեան տակ:

Այս ամէնը, հարկ է շեշտել՝ լրիւ բմբռնելու համար Աստուծոյ խօսքին
մեր մէջ ունեցած հրաշագործ զօրութիւնը, այդ ամէնը կատարուեցաւ ամենա-
կարճ ժամանակի մէջ, Ե. դարու ոսկեղէն պարունակին մէջ: Աստուածաբան,
այդ բան իսկ, անուն՝ որով հայ միտքը ինք միայն բացառիկ և ինքնայատուկ
որակումով մը կոչած է Ս. Գիրքը, ամբողջ ազգին հոգիէն փրթած խոստովա-
նութեան խօսք մըն է ինքնին, և կը նշանակէ թէ ո՛րքան խոր և սրտադրաւ
եղած է անոր մասին հայութեան համարումը(*): Ըսինք թէ կարճ ժամանակի
մը մէջ կատարուեցաւ այս ամէնը. կ'ուզենք ըսել թէ զարմանալի արագու-
թեամբ է որ կատարուեցաւ մեր մէջ ժողովուրդի մը իբր ազգ ինքնակերտումը,
ազգային զրականութեամբ և պատմութեամբ պայծառացած զիտակցութեամբ,
լոկ Աստուածաշունչի թարգմանութենէն շարժած նախագարկով: «Ժողովուրդ, որ
նստէր ի խաւարի, ետես զլոյս մեծ»: Այդ լոյսը, կամ զայն ջահաւորող աշտանակը
եղաւ մեզի համար հայերէն Աստուածաշունչը. Անո՛ր կը պարտինք մեր ազգային
զոյութիւնն ու կազմը, մեր եկեղեցին, մեր բարոյականը, մեր ազգային խղճմտանքը:

Բայց անոր, Աստուածաշունչին, կը պարտինք, նոյնպէս, մեր մայրենի
լեզուին զրական տպաւորման, այսինքն վերջնական կազմութեան գործը: Հա-
յերէնը, իբրեւ ժողովուրդի մը ուրոյն լեզուն, Հնդեւրոպական լեզուախումբի
մեծ ընտանիքին մէջ անշուշտ կարևոր չափով մը կանուխէն ստացած էր ա-
ռանձնաւորեալ նկարագիր մը. իբրեւ քաղաքակրթական որոշ աստիճանի մը
բարձրացած ցեղի մը բարբառը, պետական և զինուորական կարիքներու եր-
կար ատեն ծառայած, և այդպէս անցած ըլլալով զարգացումի ակներեւ փուլերէ,
անշուշտ վաղուց թօթափած էր լեռնական և կէս քաղաքակիրթ ժողովուրդնե-
րու լեզուներուն անկանոն կազմն ու ձևը: Ժողովրդական բանահիւսութեան այն
քանի մը պատառիկներուն մէջ, զորս դիպումաժը պահեր է մեր մինչև Ժ. դա-
րու և անդրագոյն ևս մատենագիրներէն ոմանց մէջ -- ի՛նչ որ ալ եղած լինի
զանոնք վերաբաղեցող մատենագիրներուն կողմէ անոնց վրայ ի գործ դրուած
զրչի վերնալումին բաժինը՝ ինչպէս կ'ենթադրուի իրաւամբ -- կարելի չէ ուրա-
նալ թէ լեզուական հինաւուրց զեղեցկութեան մը ցոլքը կայ, զոր անհնար է
անտեսել: Այսպէս կամ այնպէս յառաջդիմած այդ լեզուն էր անտարակոյս, որ
յետոյ մեր մէջ դիւրացուց քրիստոնէական քարոզութեան աշխատանքը մինչեւ
Լուսաւորիչ, և անկէ վերջ մանաւանդ, մինչև Մեծն Ներսէսի օրերը, ինքն ալ
իր կարգին օգտուելով քարոզչական այդ կիրարկութենէն. այնչափ որ մեր բուն
հին թարգմանիչները ասորերէն կամ յունարէն բնագրին միայն նայելով կրնային
հայերէնի վերածել, պաշտամունքի միջոցին, Սուրբ Գրքի ընթերցուածները և ժա-
մակարգութեան աղօթքները:

(*) Յիշողութիւնս կը նորոգէ յանկարծ այն տպաւորութիւնը՝ զոր այս անսակէտով ունե-
ցած եմ Սերաստական պաշտօնավարութեան միջոցին, կարդալով գիւղի մը եկեղեցիին գրչագիր
միջնադարեան Աստուածաշունչի մը յիշատակարանը: Կը պատմուէր հոն թէ չորս եղբայրներ պիտի
բաժնէին իրենց վիճակուած հայրենական տան մը ժառանգութիւնը: Տունը երեք աջք միայն ու-
նէր, այսինքն երեք մասի միայն կրնար բաժնուիլ. բայց հայրը թողած էր Աստուածաշունչ մըն
ալ: Տունին երեք աջքերուն վրայ յարադրաբար՝ չորրորդ բաժին հաւանեցան ընդունիլ չորսն ալ՝
Աստուածաշունչ մատենաւը. և, ո՛վ համբուրելի սրբութիւն հոգւոյ, ժառանգորդներէն ամենէն եր-
ջանիկը համարեց ինքզինքը նա՛ որուն ելաւ Ս. Գրքին բախտը:

Ինչ որ ալ եղած լինի սակայն այս ամէնը, բացորոշ է թէ հայ զիրերու զիւսէն և Աստուածաշունչի հայացումէն ետքն է որ հայերէնը տիրացաւ իր ինքնութեան: Գիրն ու զիրքն է որ լեզուին կուտան օրէնքի և կանոնաւորութեան հաստատաւար կաղապարումը: Առաջինը պատկերի պայմանադրականութեան մէջ կը բռնէ հնչիւններուն փախուսիկ անցաւորութիւնը, իսկ երկրորդը՝ զաղափարներու դասաւորեալ շարակարգութեամբ նկարէն զեղեցկութիւն մը կը հազցընէ մտածումի և զգացումներու կենդանութեան: Որ և է լեզու, որպէսզի՝ ազատելով անդիր դպրութեան արկածաւորումներէն՝ կարենայ խաբխարել չափաւոր խօսող ժողովուրդին հոգեկան կեանքը հայելացնող զրականութեան, պէտք է որ զրաւորական լինի, այսինքն ունենայ իր զիրը և այդ զիրով սեւեռուած իր զրականութիւնը: Հայ լեզուն բախտաւորուեցաւ այդ տեսակէտով մեր պատմութեան ամենէն անմոռանալի այն պահուն, ե. դարուն, երբ ունեցաւ իր գիրերը, և այդ զիրերով իրականացած առաջին զիրքը, հայերէն Ս. Գիրքը: Այս վերջինը, զիրքերուն զերազանցագոյնը, Աստուածաշունչը, իր կազմութեան վերջնական ձևին յանդեպ հայ լեզուն: Ու այդպէս միայն կրնար լինել արդարև: Յովհաննէս Տէրոյնց, մեր ամենէն բազմահմուտ և բազմալեզուեան զրուխներէն մին, ըսած է իրաւամբ. «որպէսզի մէկը կարենայ կատարելապէս սովորած ըլլալ լեզու մը, պէտք է որ ամբողջովին և ուշիւ կարգայ և հասկնայ այդ լեզուով Աստուածաշունչը»։ Այո՛, վառնդի այն զիրքն է ան, որուն մէջ սքանչելի զեղեցկութեամբ և կենդանի պարզութեամբ ներկայացուած են մարդկային հոգին և կեանքը, իրենց ամենէն խոր, ուժեղ և ճշմարիտ արտայայտութեամբը:

Հայերէնը անոր մէջ առաջին անգամ երկնազեղեց իր մտածումին երանգները, անոր մէջ զրգացուց առաջին անգամ իր մաքուր զգացումներուն ջերմութիւնը, ու չափեց հոգեկան կեանքին խորութիւնները: Հայկական ոստանիկ լեզուն հոն հաւաքեց լրութիւնը իր զանձարանին, արարատեան ոսկի բարբառին և տարօնեան և ուրիշ զխաւոր զաւառաբառներուն ընտրողական համալրութեան մէջ բլրեցողացնելով ազգային մտածումին բնիկ զիծերը, և մերինին մէջ բերելով և հիւսելով աւելի բարձր ու զարգացած ազգերու մտածողութիւններէն փոխանցաբար իրարու հաղորդուած կամ ուղղակի քաղուած զեղեցկութիւններ:

Կարելի է անվարան ըսել թէ Աստուածաշունչն է բուն հայերէնին, ոսկեդարեան հրաշալի լեզուին իսկական բառարանը, հայ լեզուին քերականութիւնը իր ականակիտ աղբիւրն ունի Աստուածաշունչին մէջ միայն: Ո՛վ որ կ'ուզէ տիրապէս ունենալ հայ լեզուին ուսումն ու զիտութիւնը, պէտք է լըրջօրէն ճանչնայ հայ Աստուածաշունչը: Ա՛ն է որ կը ճառաղայթէ մեր ամբողջ հին զրականութեան վրայ: Խոստովանի՛ր սիրով և համոզումով թէ ան էր որ բարոյապէս վերակազմեց կործանումի մօտեցած մեր նիւթական կեանքը, և չինեց և աւելի ամուր հիմնոււ վրայ կանգնեց զմեզ իբրև ազգ և եկեղեցի:

Բախտէն ու ժամանակէն զարնուած, քայքայումի և խորտակումի տարուբերումներուն մէջ շուարած մեր ներկայ վիճակին մէջ, ո՛րքան սրտապնդիչ պիտի լինէր կանգ առնել հազարհինգհարիւրամեայ յորելեանի ներկայ թուականին առջև, և նայիլ ճշմարիտ ազգաշինութեան այն հին բարի օրերու լոյսին...

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԸՍՏ ՀԱՄԱՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

ԱՍՏՈՒՄՈՑ ԹԱԳԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Իր մասնական գործունէութեան ըսկիզբէն, Յիսուս սերտիւ կապուեցաւ Հին Կտակարանին: Իր քարոզութեան առաջին նիւթը նոյն էր Յովհաննէս Մկրտչի նիւթին հետ. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մատթ. Գ. 2, Գ. 17, Մրկ. Ա. 15). արդ, միայն այս մէկ անգամը չէ որ թագաւորութիւնը կը յիշատակուի Փրկչին ռուսուցումին մէջ. ընդհակառակն անոր ամենէն էական կէտերէն մին է ան. առանցքը՝ որուն շուրջ կը դառնայ ամբողջ վարդապետութիւնը: Ի՞նչ է ուրեմն այս թագաւորութիւնը՝ զոր Քրիստոս եկած է հիմնել աշխարհի մէջ, և որուն սկիւղը կը յայտարարէ այնքան հանգիստաւորութեամբ:

Համատեսականները երկու մերձաւոր բացատրութիւններ ունին անոր համար. «երկնից արքայութիւնը» յատուկ է Մատթէոսի բնագրին, մինչ «Աստուծոյ արքայութիւնը» կը գտնուի միւս Աւետարաններուն, ինչպէս նաեւ Նոր Կտակարանին մէջ ամէն տեղ: Այս երկու աստիճանաց ընդհանուր համանշանութիւնէն պէտք չէ հետեցնել սակայն թէ երկուքին մէջ չկայ իմաստի նուրբ տարբերութիւն մ'իսկ: Աստուծոյ թագաւորութեան խօսքը ուշադրութիւն կը հրաւիրէ աւելի թագաւորին անձին վրայ, իսկ երկնից արքայութիւնը՝ աւելի այն ոլորտին վրայ, ուր անիկա իր թագաւորութիւնը կը գործադրէ. աստուածային գործարանաւորութիւն մըն է ան, որ երկինքէն կ'առնէ իր սկիզբը եւ հոն կը գտնէ իր վերջը. թագաւորութիւն մը, որ իր ծագումովը, ինչպէս եւ նպատակովը՝ որուն կը ձգտի, սուղուած է ան-

տեսանելի աշխարհին մէջ, թագաւորութիւն մը՝ որուն երկնաւոր գոյութիւնը վարկենական մէկ զիմայեղութիւն է լոկայն զարգացումին, զոր կատարել վերապահուած է իրեն: Եւ սակայն, այս բացատրութիւնները՝ երկուքն ալ, չատ ծանօթ էին ռարբիներուն, որոնք Մեսիան ետօվային անպատճառ ստորագասկով հանդերձ, չատ կը սիրէին պանծացնել երկինքէն եկած այս թագաւորին գերազանցութիւնը բոլոր երկրաւոր վեհապետներուն վրայ: Ասոր համար է որ երկնից թագաւորութիւն կոչումը, զոր զիրար պիտի չկարենային հասկնալ հեթանոսները, գրեթէ անյայտ է եղած Յիսուսի աշակերտներուն քարոզութեան մէջէն, եւ պահուած է մի միայն աստուածապետական աւետարանի բնագրին մէջ:

Յայտնի է թէ Խորայէլի պատմութեան հին ժամանակներէն ի վեր, այս մասնաւոր ձևով ներկայացուած էր փրկութիւնը: Ընտրեալ ժողովուրդը նկատուած էր «քահանայից թագաւորութիւն» մը (Ելք. ԺԺ. 6), Յաւիտեակաւիւնին վեհագոյն պաշտպանութեան ներքեւ: Եւ սակայն, որովհետեւ իրականին մէջ, այս իսէպլը երազային վիճակէ բնաւ դուրս չեկաւ, — քանի որ անոր վսեմ ծրագիրը չկրցաւ բնուտեղ ունենալ ներկային մէջ, — անիկա հետզհետէ անցաւ սահնցաւ դէպի ապագան, ջերմօրէն առարկայ դառնալով մարգարէական յոյսերու: Հետեւաբար, երբ Յովհ. Մկրտիչ երեցաւ՝ այդ սրտաթունդ խօսքը շրթանքը վրայ. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից», այդ պատգամը անձանթ բան մը չունէր իր մէջ. ու Յիսուս կրնար աւելորդ նկատել անոր մասին բացատրութիւն տալ ժողովուրդին: Պարտաւոր չէր նոյն իսկ զայն անմիջական յարաբերութեան մէջ զնկու Մեսիային տնձին հետ, — ինչ որ արդէն կը զգուշանայ ընելէ իր գործունէութեան սկիզբները — որովհետեւ Հրեաները յաճախ այնպէս ըմբռնած էին թէ այդ փառաւոր թագաւորութիւնը պիտի իրականանար աստուածային զօրութեան միջամտութեամբ միայն: Վերջապէս, թէեւ պակաս չէին անոնց մէջ նախապաշարուածներ, որոնց դէմ հարկ էր մաքառիլ, բայց Յիսուս կ'ուզէ միշտ ամէն բանի մէջ զոր-

ծաղրել երրայական պատուիրանները, ուստի և կը բաւականանայ յառաջ տանելով անցեալին մէջ արդէն զծուած ուղղութիւնները միայն: Եթէ Յիսուս ուղէր իսկ Հրէից մէջ այնքան ծանօթ եղած թագաւորութեան այդ գաղափարը ընդլայնել անոնց առջև, պէտք պիտի չըլլար երբեք մանրամասնօրէն յայտնելու նորակազմ այդ ընկերութեան պետին հանգամանքները: Այդ ինքնակալ վիհագետը՝ Աբրահամու, Իսահակայ և Յակոբու Աստուածն է, մարգարէներու Եհովան, որ Խորայէլի պատմութեան մէջ յայտնուած էր այնքան հրաշալօր գործերով: Կենդանի էակ և աղբիւր կեանքի, ինք միայն արժանի է ընդունելու ամէն մեծարանք. վառարան սրբութեան և պահպան աշխարհի մէջ բարոյական կարգին, արդարութիւն կը հատուցանէ անոնց որ իրեն կ'աղաղակեն իրենց նեղութիւններուն մէջ (Ղուկ. ԺԲ. 7):

Ստոյգ է թէ այս բոլորին մէջ երբայական կրօնքի մակարդակէն վեր բան մը չկայ, և սակայն, թէև Յիսուս Հին Կտակարանի բառերով է որ կը խօսի, բայց նոր լոյսի մը տակ է որ կը ներկայացնէ գաղափարը, իբր իր օգտագործած սկզբունքները ճոխացնելու համար անծանօթէն մեկնելով՝ կը հասնի գերագոյն յայտնութեան մը աստիճանին: Յաճախ ակնարկած է հակապատկերին՝ որ կայ Աստուծոյ մասին Հին և Նոր Կտակարաններու պարզած ըմբռնութիւններուն մէջ, ըսելով թէ մինչ Օրէնքին Աստուածը սրբութիւն է, Աւետարանի Աստուծոյն փառքն է սէրը: Ասիկա ըսել չէ սակայն թէ Հին Կտակարանը Եհովայի վրայ չի ճանչնար յաւերժական գութի և կարեկցութեան զգացումներ, զորս այնքան չքեղ լիզուով կը հռչակէ ընդհակառակը (Սղմ. ԺԳ. 8-13 և յլն): Բայց այդ նկատողութեան մէջ ճշմարիտ կէտը այն է թէ, աստուածային սրբութիւնը, մեղաւորին համար իր ահարկու հանգամանքովը առաջին աստիճանի վրայ է օրինական ուխտի տնտեսութեան մէջ: Արդ, մինչդեռ Սինայի Աստուածը, հզօր և նախանձոտ, չըջապատուած է սարսափէն տոգունեցնող զօրութեան մը սարուածքովը (Ելք. ԺԺ. 10-13, Ի. 18, 19 և յլն) Աւետարանի Աստուածը Հայր կը կոչուի Յիսուսէ (Մտթ. Զ. 9),

որ բաւական է ցուցնելու համար երկու կրօններու տարբերութիւնը:

Տարակոյս չկայ թէ այս կոչումն ու բոլորովին նոր չէ, քանի որ Հին Կտակարանին մէջ շատ տեղ Խորայէլ «Որդի Եհովայի» կը կոչուի. (Ելք. Գ. 22, Բ. օր. ԺԳ. 1, 2, Երմ. ԼԱ. 20), որմէ կը հասկընուի թէ Յաւիտենականը Հայր է ամէն անոնց, որոնք կը ճանչնան զինքը և կը զինեն իրեն (Ես. ԿԳ. 16, ԿԳ. 7): Պէտք է սակայն զիտել թէ ժողովուրդը կամ գոնէ հաւատացեալ Խորայէլն է որ միահաղոյն կ'ընդունի այդ տիտղոսը: Մովսիսականութեան կրօնական ըմբռնումին համեմատ, երկրպագողը Աստուծոյ կրնար մօտենալ ղետական արարողութեանց միջոցաւ միայն. վասնզի ծիսական օրէնքը կ'արգիլէր ուղղակի յարաբերութիւնը՝ Եհովայի և աստուածպետութեան մէկ անգամին միջև:

Որքան տարբեր կերպով կը փայլի Աւետարանի սկզբունքը իր վսեմ պարզութեան մէջ: Աստուածային հայրութիւնը այնքան յստակօրէն պարզուած է և ամենուն մօտէլիլ ընծայուած, որ ընտանեկան քաղցր կապերը կ'ըլլան պատկեր Աստուծոյ և մարդուն միջև եղած յարաբերութեանց: Աստուած կը յայտնուի իրբեւ Հայր մարդոց, նոյն իսկ անոնց, որոնք զայն կը մօտնան իրենց ըմբռն և հպարտ կեանքի մոլորանքին մէջ: Ո՛չ ապաքէն իր արեւն ու տնձրեւ հաւասարապէս ամենուն կուտայ անիկա (Մտթ. Ը. 45): Եթէ ուրեմն այդպէս է երկինքի Աստուծոյն տիեզերական բարութիւնը, որչափ ևս աւելի անոր թագաւորութեան անդամները, այսինքն անոնք որ կը ճանչնան զայն ու կը պատասխանեն իր կոչին, պէտք է նային անոր իբրեւ իրենց Հօրը: Անոր ամբողջ ուղածն այն է որ յիշեն զինքը, իր մեծ գօրութիւնը, իր անսպառողորմութիւնը, խանարութեամբ և յարատեւութեամբ մօտենան իրեն (Ղուկ. ԺԲ. 1-14), բայց նաեւ որդիական վստահութեամբ, առանց արարողական շատախօսութիւններ ընելու իրեն (Մտթ. Զ. 7), այլ խելամառութիւնը այն զգացումներուն՝ որոնք բացատրուած և խտացուած են Յիսուսի իր աշակերտներուն ուսուցած տիպար աղօթքին մէջ (Մտթ. Զ. 9-13), չհազար-

ՀՐԷԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԸ Ի ՀՆՈՒՄՆ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Ա. ԾԱԳՈՒՄԸ .

Նախ և առաջ քան թէ հակառակ կարգ մը երևույթներու՝ շարաք կամ սեփար բառը ո՛չ ստուգարանօրէն և ոչ պատմականօրէն ունէ՛ հանդիսութիւն չունի սերա (= Խօթն) բառին հետ։ Շարաթ կը նշանակէ հանգիստ։

Բարեկրօնի մէջ է որ կը հանդիպինք շարաթի առաջին հետքերուն։ Հոն Խօթնի վրայ մէկ օր նուիրուած էր քանի մը չաստուածներու, որոնք հաճ կը նկատուէին այդ օրուան։ Եւ այդ օրը ձախորդ կը համարուէր կարգ մը դործերու համար։ Թագաւորը պէտք չէր որ առժուրի վրայ եփուած միս ուտէր և ոչ մօխիլի վրայ եփուած հաց. անիկա պէտք չէր որ փոխէր իր զգեստները ևս փայլուն պատմուճան առնէր իր վրայ, ոչ կոսք նստէր և ոչ իշխանաբար խօսէր այլոց հետ։ Այդ օր մոզը պէտք չէր որ ունէ պատգամ արձակէր մահանէն, բօխիլը ձեռք երկարէր հիւանդին, ու կարելի չէր որ այդ օրը մէկը անէծք մը կրէր իր վրայ» (Սեպագիր արձանագրութիւնք)։

Նահապետներու պատմութիւնը, Աստուածաշունչին մէջ, ունէ տեղեկութիւն չ'աւանդեր՝ թէ երբայցիք ի՛նչպէս կը պահէին շարաթը։ Յամենայն զէպս տարակոյս չկայ՝ թէ շարաթի պահպանութիւնը, որ գոյութիւն ունէր արդէն նահապետներու անապատին մէջ բնակութեան առաջին օրերէն, Բաղդէացոց երկրէն բերած էին անոնք։ Կարելի չէ կարծել թէ շարաթի օրէնքը Եգիպտացիներէն առնուած ըլլայ, վասնզի անոնք երեք տասնեակներու կը բաժնէին ամբողջը։

Շարաթի հաւանական ծագումը որքան որ Բաղդէացիներէն ըլլալ կարծուի՝ բայց երբայական շարաթը գլխովին կը տարբերի քաղղէական սաբբասուէն, զի երբայցիք կը պահէին այդ օրը ոչ թէ ի պատիւ այս կամ այն աստուածութեան, այլ միայն՝ ի պատիւ Ենօփային։ Ծիւղ է որ հրամա-

յուած է այդ օրը հրաժարիլ որոշ աշխատանքներէ, և սակայն այդ հրամանը ընդհանուրին կը վերաբերի և ոչ թէ մարդոց այս կամ այն դասակարգին, և հրէական շարաթը չունի երբեք ձախորդ օրուան մը նկարագիրը, այլ ընդհակառակը։

Մովսէս Մենդոց Գիրքին մէջ արարչագործութեան հետ կապեց շարաթը։ Վեց օր աշխատեցաւ Աստուած և Խօթներորդ օրը հանգստացաւ։ Այս պատճառաւ Երայեցոց համար ալ սուրբ և աշխատութիւններէ դադարի օր մը եղաւ շարաթը։

Սինայի վրայ Աստուած շարաթի հին սովորութիւնը վերահաստատեց՝ ըսելով. «Յիւէ՛ հանդիսութիւն (շարաթի) օրը՝ սուրբ պահելու համար զայն» (Ելք Ի. 8)։ Ենօփային վերապահուած օր մըն է անիկա, ուստի բնաւ պէտք չէ այդ օրը աշխատիլ, այլ միայն Աստուծոյ նուիրիլ (Ելք Ի. 9, 11)։ Շարաթը մշտնջենական նշանակ մը պիտի ըլլայ Աստուծոյ ու իր ժողովուրդին միջև, այսինքն՝ յաւիտենական ուխտը Աստուծոյ ժողովուրդին (Ելք ԼԱ. 17, Եղեկ. Ի. 12)։ Ան պիտի յիշէ միշտ՝ թէ Ենօփան է որ կը սրբէ իր ժողովուրդը, զատելով բոլոր միւս ազգերէն ու իր ծառայութեան մէջ առնելով զայն։

Բ. ՇԱԲԱԹԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ .

1. Հանգիստ. — Շարաթ օրը կը դադարէին սովորական աշխատանքները, նաև անոնք՝ որ հակառակ էին օրուան սրբութեան — հերկել, հնձել, կրակ վառել ու հետեապէս՝ կերակուր եփել, բնո կրել, առուծախ ընել և քիչ մը երկար պտոյտներ կատարել։ Անաստոգները կամ շարաթը պղծողները մահուամբ կը պատժուէին ու կորուստի կը մատնուէին ժողովուրդին մէջէն (Ելք ԼԱ. 14)։

2. Ողջակեզներ ու աղօրի ժողովներ. — Ողջակէզի համար երկու անարատ տարեւոր դառնուկներ և իւզով շաղուած երկու նաշիհ կ'ընծայէին Տաճարին (Թիւք ԻԲ. 9-10)։ Ապա ժողովրդական հաւաքոյթ մը տեղի կ'ունենար, ուր ազօթքներ և Օրէնքէն ընթերցումներ կ'ըլլային։ Մակարայեցոց ժամանակ, երբ արդէն գոյութիւն ունէին ժողովրդանոցները, կը տեսնենք որ Հրեաները՝ շարաթը տօնելու համար՝ զաղա-

նապէս մերձակայ այրերը կը հաւաքուէին (Բ. Մակ. 2. 11): Յուդիթի զիրքէն ալ կը սորվինք՝ թէ այդ օրը արդիւուած էր ծամապահութիւն ընել (Յուդիթ Ը. 6):

3. ՀԱՆԱՏԱՐԱՐՈՒՄԻՆ օրէնքին. — Մարգարէները ուրեք ուրեք կը դանդաթին շարաթի օրէնքի եղծումին դէմ: Նեեմիա, Բարեկոնի գերութենէ դարձին, անսոքոք զիրք մը բռնեց՝ արգիւիւրու համար այդ եղծումները, ու շատ անգամ շարաթ օրերը փակել տուաւ երեսօղէմի դռները, որպէսզի տիրացի վաճառականներ չկարենային ներս մտնել ու իրենց ապրանքները վաճառել Սուրբ Քաղաքին մէջ:

Շատ Խորայնացիներ պղծեցին շարաթը՝ երբ Սիւրբի թագաւորը Անտիոքոս Եպիփան արգիւիւց անոր պահպանութիւնը (Ա. Մակ. Ա. 45, 48, և Բ. Մակ. Զ. 6): Բայց ժողովուրդի ազգայնական հատուածը, զիստաւորութեամբ մոկարեան կամ ասմոնեան իշխաններուն, գերազոյն զիւցադնութեամբ պահեց շարաթի օրէնքը: Անապատը ապաստանած Հրեաներ շարաթ օր մը երբ յարձակում կրեցին Տիրացիներէ՝ նախամեծար համարեցան ջարդուիլ քան թէ պատերազմիլ: Եւ ուրիշ Հրեաներ, որոնք շարաթ օր մը ողոթելու համար այրերու մէջ հաւաքուած էին, հակառակ Մատթիայի արձակած լծիւին՝ թէ շարաթի օրէնքը չ'արգիւրի ինքնապաշտպանութիւնը (Ա. Մակ. Բ. 32-41), յօժարակամ յանձն առին կենդանւոյն այրուիլ քան թէ պղծել շարաթը (Բ. Մակ. 2. 11): Այս պատճառաւ թշնամիները շարաթ օրերը կ'ընտրէին յարձակելու համար հրէական բանակին վրայ (Բ. Մակ. Ե. 25, ԺԵ. 1):

Գ. ՓԱՐԻՍԵՅԻՆԵՐՈՒ ԳԻԱՅ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԸ.

Փարիսեցիներու ձեապաշտութիւնը աղղեց Օրէնքին վրայ ու անոնց վարդապետները ծիծաղելի ու ճղճիմ մանրամասնութեանց տարին անոր մեկնութիւնը: Արգիւրուած էր հիսուկ կամ քակել երկու թել, ընել երկու հանգոյց, որսալ մէկ անասուն, զրել երկու նամակ, քաղել երկու հասկ կամ մէկ ծաղիկ կամ մէկ պտուղ: Արտօնուած

էր, սակայն, հանգուցել կօշիկներու առասանները ու գրել այնպիսի բաներու վրայ, զոր օր. աւագի կամ փոշիի վրայ, որոնք կ'անհետացնէին գրութիւնը:

Ճշգրտութեամբ որոշուած էր այն հեռաւորութիւնը՝ մինչև ուր կարելի էր երթալ շարաթ օրը: «Շարաթի ճանապարհին» (Պործք Ա. 12) երկարութիւնն էր երկու հազար կանգուն կամ մօտաւորապէս մէկ մղոն: Այս հեռաւորութիւնը քաղաքէն արտաքոյ տեղերու համար էր, իսկ քաղաքին մէջ կտրուած ճամբան հաշիւի չէր առնուեր:

Օրէնքը կ'արտօնէր շարաթ օրերը սահմանել զոհերու ընծայաբերութիւնը, սովորական ծէսերու համաձայն Զատիկի տօնակատարութիւնը և թլփատութեան արարողութիւնը, շարաթ օրուան վրայ առաջնութիւն տալով միշտ թլփատութեան և մանաւանդ Զատիկին, որ կը տօնուէր իր որոշեալ օրը: Արտօնուած էր նոյնպէս սշխատիլ՝ հեռացնելու համար մահուան վրտանդը, ազատելու համար փլատակներու ներքե մնացած ողջ մէկը (եթէ մեռած ըլլար՝ պէտք էր որ իր տեղը մնար մինչև անցնէր շարաթը) ու խնամելու համար ծանր հիւանդ մը: Բայց արգիւրուած էր կոտորած ոսկոր մը տեղը դնել: Քահանայ մը Տաճարին մէջ ծառայած առեն երբ վիրաւորուէր իր մատը՝ կրնար վէրքը կապել, բայց կնիւնի շիւղով մը միայն: Հորի մը կամ ջրամբարի մը մէջ ինկած անասուն մը կրնար չուաններով դուրս հանուիլ, բայց այն պարագային միայն՝ երբ մահուան վտանգ սպառնար անոր: Արգելք չկար ջրելու տանիլ անասուն մը և ջուր քաշել անոր համար:

Դ. ՇԱԼԱԹԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Նախընթաց ուրբաթ օրը տեղի կ'ուռննար պատրաստութիւնը կամ Պարասկելը (Մրկ. ԺԵ. 42, Դուկ. ԻԲ. 54, Յովհ. ԺԺ. 31): Այդ պատրաստութիւնն էր՝ կարգի դնել զգեստները, եփել կերակուրները, պատրաստել սեղանը, վառել ճրագները, որոնք պէտք է վառ մնային մինչև շարաթին աւարտը, և այլն:

Շարաթը կը սկսէր արեւ մարը մտնելուն պէս (աւելի ճիշդ՝ երեք աստղ երեւ-

նախն յետոյ. առաջին տատղին տակաւին վերջացած էր համարուեր ուրբաթը, իսկ երկրորդ աստղը ուրբաթի և շաբաթի անջրպետն էր), ու կը տեսէր մինչև արեւի յաջորդ մարը մտնելը: Կը հնչեցնէին վեց փողեր. մին՝ դաշտային աշխատանքները դադարեցնելու համար, մին՝ արհեստանոցներն ու կրպակները փակելու համար, մին՝ ճրագները վառելու համար. միւս երեք փողերը կը յայտնէին աւարտելը ուրբաթի անսուրբ և սկսելը շաբաթի սուրբ օրուան:

Շաբաթի առտուն Տաճարին մէջ տեղի կ'ունենային երկու անարատ տարեորդաւնուկներու զինուած և խզով շաղուած երկու նաշիհներու ընծայարեութիւնը (թիւք իՐ. 9-10): Այդ օր երկու անգամ կը հաւաքուէին սինաղոկներու մէջ. նախ առաւտուն և երկրորդ՝ երեկոյին: Առտուն հաւաքումին կ'աղօթէին ու կ'ընթեռնուին Օրէնքն ու մարգարէութիւնները ու արամերէնի կը թարգմանէին ու կը մեկնէին անոնց երրայական բնագիրները: Իսկ երեկոյան հաւաքումին էջ մը միայն կ'ընթեռնուին Օրէնքէն:

Ճշմարտելու համար Եսայիի (ԿԱ. 10) մէկ հատուածը («Զգեցոյց ինձ պատմուճան ուրախութեան»)՝ Հրեաները հոգ կը տանէին հագնել իրենց ամենէն զեղեցիկ զգեստները և ուրախութեամբ անցընել այդ օրը: Պատուական սեղան կը վայելէին երեք անգամ. մէկը՝ ուրբաթ երեկոյին, այսինքն՝ շաբաթի սկզբնաւորութեանը, միւսը՝ շաբաթ օրուան միջօրէին և երրորդը՝ յետմիջօրէին:

Սփռուքի Հրեաներն ալ խստիւ կը պահէին շաբաթը: Որովհետեւ շաբաթի օրէնքը գերադաս էր զինուորական օրէնքէն, այդ պատճառաւ Հռոմայեցիք ազատ կացուցին Հրեաները զինուորական ծառայութենէ: Ասկէ զատ՝ Օգոստոս կայսր արտօնեց անոնց շաբաթ օրերը չերել զատարաններու մէջ, ու հրամայեց որ Հրեաները հետեւեալ օրը ներկայանան զրամի և ցորենի հասարակաց բաշխումին, որոնք շաբաթ օրերը տեղի կ'ունենային ըստ սովորութեան:

Ե. ՇԱԲԱԹԸ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ.

Աստուածորդին Յիսուս յայտարարեց՝ թէ ինք է տէրը շաբաթին ու չկամեցաւ

որ շաբաթի օրէնքը բռնի պարտադրուի մարդոց: Ասկէ զատ՝ Անիկա բնական օրէնքը գերադաս համարեցաւ ծխական օրէնքէն, և թոյլ տուաւ իր առաքեալներուն՝ որ այդ օրը իրենց քաղցը յագեցնելու համար արտէ մը հասկ կորզեն և ուտեն: Մեր Տէրը շաբաթ օր մը ժողովրդանոցին մէջ բժշկեց մարդու մը գոսացած ձեռքը և երուսաղէմի մէջ՝ երեսունութ տարուան անդամալոյծը, հոգակելով՝ թէ ունէ զրական օրէնք չի կրնար խափանել Աստուծոյ գործը: Նոյն քաղաքին մէջ ուրիշ շաբաթ օր մը բացաւ ի ծնէ կոյրին աչքը: Գալիլիայի մէկ ժողովրդանոցին մէջ շաբաթ օր մը հրաշքով ուղղեց կնոջ մը կորացած մէջքը: Քիչ յետոյ, շաբաթ օր մը դարձեալ, փարիսեցիի մը տան մէջ ջրգողեալ հիւանդ մը բժշկեց:

Այսպէս ամենուրեք աստուածային վարդապետը կ'օգտուէր ներկայացած առիթներէն՝ աւելի լայն ու աւելի մարդկայնական իմաստ մը տալու համար շաբաթի օրէնքին, դատապարտելով Փարիսեացոց սեղմ ու սին բժախնդրութիւնները:

Կը կարդանք Գործք Առաքելոցին մէջ՝ որ առաքեալները յաճախ շաբաթ օրերը կը մտնէին Սփռուքի սինաղոկները, ինչպէս կ'ընէր իրենց վարդապետը Հրէաստանի մէջ, ու կը քարոզէին Աւետարանը հոն հաւաքուած Հրեաներուն:

Զ. ՇԱԲԱԹԸ ԱՐԻՒ ՀՐԵԱՆԵՐՈՒՆ ՄՕՏ.

Շաբաթի պահպանութիւնը մինչև այսօր յուդայականութեան զլխաւոր արտաքին արտայայտութիւնը եղած է: Հանգիստի կանոնը փարիսեցիական բովանդակ բժախնդրութեամբ կը գործադրուի զեռ և մասնաւոր հանդիսաւորութիւն մը տրուած է շաբաթի պաշտամունքներուն: Ռարբիները արգիլուած աշխատանքներու երեսունինը տեսակներ կը թուեն ամենամանր սեղմումներով: Արգիլուած է աղօրթքով մանրելը, հետեւապէս նաև՝ ունէ բան յղկելը. արգիլուած է շէնք շինելը, հետեւապէս նաև՝ կաթը մակարղելը, ինչ որ բազմաթիւ մասունքներ միութեան մը վերածել կը նշանակէ, արգիլուած է կրակ վառել, մինչև իսկ յուցիլ մը՝ սիկարի համար, և եթէ կարելի չլլայ ոչ-հրեայի մը

(օտարի կոյ = շարաթի օտարական) օգնութեանը զիմել, կը պարտաւորուին ցարտի և խաւարի անպատեհութեանց ենթարկուիլ: Արգիլուած է ունէ բնո կրել, հետեւապէս չեն կրնար վրանին տանել ո՛չ դրամ, ոչ բանալիներու տրցակ, ոչ գոհարեղէն. հագիւ կրնան թաշկինակ մը ունենալ, պայմանաւ որ զգեստի մաս կազմելու համար գօտիի ձե տրուի անոր: Բնաւ չեն կրնար կառք նստիլ, նուազարան ածել, զիր զրել, զործի մասին խօսիլ և պտոյտի ատեն մէկ մղոնէն աւելի հեռանալ իրենց բնակած քաղաքէն կամ գիւղէն:

Ուրբաթի երեկոյեան տեղի կ'ունենայ Շաբաթի քննութիւնը, արարողութիւն՝ որ սկսած է ԺՁ. դարէն ու իր ժողովուրդը կը պարտի Սաֆէտի քաղաքական ոտքիներուն: Այս վերջիններս Շաբաթի խօսեցեալը գիմաւորելու համար ձերմակ լաթեր հագած դաշտերը կ'երթային: Մինչև այսօր տակաւին կ'երգուի այն ատենուան երգերէն մէկը, որուն կրկնակն է. «Եկո՛ւր, ո՛վ սիրելիս, եկուր գիմաւորէ խօսեցեալը, գիմաւորէ՛ Շաբաթը, զոր պիտի ընդունինք քիչ յետոյ»:

Նոյն երեկոյին ընտանիքին հայրը երբ տուն մտնէ՝ կ'օրհնէ մանուկները և ի պատիւ իր կողակիցին կ'արտասանէ ժրգլուխ կնոջ դրուատիքը (Առակք ԼԱ. 10-31), ու կը նախագահէ կիողոււի կամ շարաթի սրբազործումի արարողութեան: Այս նպատակաւ բաժակ մը կը լեցնէ զինիով ու կ'ըսէ. «Վեց օրուան մէջ ստեղծուցան երկինքն ու երկիրը ու Աստուած հանգչեցաւ եօթներորդ օրը: Կ'օրհնենք զքեզ, Տէր՝ մեր Աստուածը, տիեզերքի թագաւորը, որ ստեղծեցիր պտուղն ու որթատունկը. կ'օրհնենք զքեզ՝ որ հացը կը բուսցնես հողէն: Կ'օրհնենք զքեզ, Տէր՝ մեր Աստուածը, որ հաճեցար մեզ ու սրբեցիր քու օրէնքներովդ, և, ի յիշատակ արարչագործութեան, սիրով ու հաճութեամբ բաժին տուիր մեզ շարաթը»: Ապա սեղանակիցները կ'ըմպեն իրենց բաժակները ու կը սկսի ընթրիքը:

Առաւօտեան պաշտամունքը, ինչպէս ի հնումն, հիմակ ալ կը կայանայ թորայի կամ Հնգամատեանի և մարգարէութիւններէն յարմար էջի մը ընթերցումին մէջ: Հնգամատեանի ընթերցումը կը տեւէ մէկ

տարի. ատոր համար բաժնուած է 54 հատուածներու: Իրենց յատուկ դարանէն կամ տապանակէն դուրս կը հանեն ընթերցման համար պէտք եղած գալարները ու հանդիսաւորութեամբ կը զետեղեն զանոնք բարձրագոյն սեղանի մը վրայ, ուր կը համախոնտի ժողովուրդը՝ համբուրելու համար գալարները: Ներկաներէն մէկը սողմոսերգելու կը հրաւիրուի նուիրական բնաւորին վրայէն: Այս պատիւը երբեմն տճուրդի կը հանուի ի նպաստ բարեսիրական ձեռնարկի մը: Հրաւիրեալը կը կանգնի գալարուն Հնգամատեանին քով և ուրիշ վարժ հրեայ մը եղանակով կ'ընթեռնուէ՝ ջը: Հրաւիրեալը կ'արտասանէ ընթերցումին սկիզբի և վերջի օրհնութիւնները միայն:

Երբայական բնագիրը արամեերէնի և յունարէնի թարգմանելու սովորութենէն առաջ եկած է նաև զայն մեկնելու սովորութիւնը, մեկնութիւն՝ զոր կը կատարեն ուրբերները և որուն շատ անգամ քարոզի ձե կու տան: Երբեմն, սակայն, պարզ աշխարհականներ ալ կը կատարեն այդ քարոզութիւնը: Ապա հանդիսաւորապէս և սողմոսերգութեամբ կը զետեղեն Թորան իր տապանակին մէջ: Նուիրական գալարները փակելէ առաջ մաղթանքներ կ'ըլլան պետութեան և կրօնական ու քաղաքական իշխանութեանց համար: Մասնաւոր պաշտամունք մըն ալ կայ, Մուսափը (Յաւելուած), զոր սովորաբար կը կցեն առաւօտեան պաշտամունքին:

Յետմիջօրէի պաշտամունքը, որ Միննա կը կոչուի, աւելի հանդիսաւոր ու աւելի երկար կ'ըլլայ շաբաթ օրերը: Այդ միջոցին կը գովարանեն սուրբ օրուան փառքը. «Մէկ ես դուն ու մէկ է քու անունդ, և ո՞վ կը նմանի քու Խաբայէլ ժողովուրդիդ, միակ ժողովուրդը երկրի վրայ: Այն ժողովուրդին, որ քուկդ է, տուիր չքեղ փառք մը, փրկութեան պատկ մը, որ է հանդիսաւոր սուրբ օրը: Ուրախացաւ տառով Արբահամ, բերկրեցաւ Իսահակ և Յակոբ ու իր որդիքը հանգիստ մայելեցին: Սէր և շնորհաց առատութիւն, ճշմարտութիւն և հաւատարմութիւն, խաղաղութիւն և սրտի հանգստութիւն, անդորրութիւն և ապահովութիւն. ասո՛նք են անոր պարգևները. լիակատար հանդիստ մըն է անիկա, ինչ որ հաճոյ կը թուի քեզ»:

Երեկոյեան պաշտամունքին կամ «շաբաթի փակում»ին կ'աւելցենն աղօթքներ, զորս կ'երկարեն ի սէր գեհննի հողիներուն, որոնք, ինչպէս կը հաւատան, հանդիստ կ'առնեն ու կը յաղեցնեն իրենց ծառաւը այնքան ատեն՝ որքան տեէ շաբաթը:

Պաշտամունքէ դարձին՝ ընտանեօք կը փակեն շաբաթը Հաբդավանով, որ կը նշանակէ «բաժանում սուրբ օրերու անսուրբ օրերէն»: Նախ ճրագ մը կը վառեն. ապա ընտանիքին պետը բաժակ մը մինչև բերանը կը լեցնէ գինիով ու միւս ձեռքով կը բռնէ անուշահոտ տունկ մը. յետոյ կ'օրհնէ գինին ու անուշահոտ տունկը՝ և կը հո-

տատէ զայն. կ'օրհնէ նաև ճրագը, ու ներկաները կ'ըմպեն գինին ու անոր վերջին կաթիլներէն մէկ քանին գետին կը հեղուն՝ ի նշան ուրախութեան. մնացեալ կաթիլները ճրագին վրայ կը սրսկեն ու կը մարեն զայն: Ասիկա նշան է լոյսի և խաւարի և սուրբի ու անսուրբի միջև եղած տարանջատութեան:

Վերջացնելէ առաջ ըսենք՝ թէ ազատամիտ Հրեաներէն ոմանք, ինքնակամ, կիրակի օրուան կը փոխադրեն շաբաթի հանդիստն ու պաշտամունքը՝ մասամբ կամ ամբողջովին:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԱՐԱՐԱԾԷՆ ԱՌ ԱՐԱՐԻԶ

Իմ վաղամեծիկ Գեղամ Գուշակեանին

Ա.

Դո՛ւն որ ըսիր. —
«Թող ըլլայ լո՛յս»,
Եւ քառսին մէջ բաժնեցիր
Երկինք, երկիր եւ ովկիանոս,
Մինչ բարեգոր
Լոյսիդ ի տես՝
Տարբերն այս ևնոր
Օրհնեցին քեզ.

Լսէ՛ զիս Տէր,
Շառալկերուն սակ լոյսերով
Ի՛նչ փոյք, ինչ փոյք,
Թէ մի՞ս կ'ապրիմ,
Երբ հոգւոյս մէջ խաւա՛րն ահա
Կը տարածուի, եւ օրէ օր
Կը քանձրանայ.

Բարի լոյսէդ շո՛ղ մը միայն
Թող քափանցէ հոգիէս նե՛րս.
Ջաղջախ ՀԱՒԱՏՔԻն հոն որպէսզի
Ո՛յժ ըսանայ:

Բ.

Դո՛ւն որ ըսիր. —
Ուս գիշերին
Թող շողողան աստղեր բազում,
Արալոյսին՝
Կարկիւնեուն սակ ամազուն՝
Անձրեւածին՝
Երկինք զրկէ ծիածանով
Երկիր ու ծով,

Լսէ՛ զիս Տէր,
Աստղերով սակ

Ի՛նչ փոյք, ի՛նչ փոյք,
 Թէ՛ շարունակ
 Կը քափառիմ.
 Երբ մըշու՛ց կայ
 Իմ հոգւոյս մէջ մըշու՛ց խորին,
 Եւ ամէն ինչ կը մահանայ.
 Ծիածանէ՛դ երա՛նգ մը լոկ
 Պարզէ՛ յոգնած սրտիս վերեւ,
 Յամբող ՅՈՅՍը հոն որպէսզի
 Նորէ՛ն գրլզլայ:

Գ.

Գուն որ ըսիր. —
 Երկրի վըրայ
 Թող պըսղաւաս անին ծառեր,
 Զեփիւն յուշիկ երբ համբոյր տայ
 Թող դողդողան վարդի քերքեր,
 Եւ բնութիւ՛նն յաւերժանայ
 Գոյնի բոյրի մէջ տարութե՛ր,

Լսէ՛ զիս Տէր,
 Ծաղիկներուդ բուրումներով
 Ի՛նչ փոյք, ի՛նչ փոյք,
 Կ'ըլլամ գինով,
 Եւ կը գըտնեմ ծառերուդ տակ
 Մի՛՛ս հովանի,
 Զէ՛ որ հոգիս է աւերակ
 Եւ ամայի,
 Ծաղիկներէ՛դ փո՛ւնջ մը միայն
 Նետէ՛ նըւաղ իմ սրէս ներս,
 Մարող Սէ՛րը հոն որպէսզի
 Նորէ՛ն բըրնկի՛:

2 Յունիս, 1934

Դ.

Գո՛ւն որ ըսիր. —
 Թող ըլլայ կե՛անք,
 Շընչող անձայն տարբերէն ետ՛
 Թող երեւա՛ն
 Նախասխալար կենդանիներ.
 Թուլասարրեր եւ գեռուններ,
 Խեցեմորքներ եւ միջասներ,
 Բարձրութեան մէջ ստառոնայած
 Թըշնագգիներ,
 Ծովերուն մէջ ի լիւղ եկող
 Անքիւ ձուկեր,
 Անտառներուն մէջ սուրացող
 Բիւր գազաններ,
 Եւ ամէնուն վըրայ իշխան՝
 ՄԱՐԴն, համաձայն՝
 Պատկերիդ սուրբ, վե՛հ, գերիվեր,

Լսէ՛ զիս Տէր,
 Ի՛նչ փոյք, ի՛նչ փոյք
 Թէ՛ մի՛ս կապրիմ հսկայ շարժման,
 Լոյսի, գոյնի,
 Լոյսի՛ բոյրի,
 Լոյսի՛ ձայնի
 Ծո՛ցն յախտեան,
 Երբ սրտիս մէջ
 Կայ լուսին դամբանային,
 Երբ իմ հոգիս է գերեզման
 Կիսակործան.
 Քու կենարար շունչէ՛դ միայն
 Շո՛ւնջ մը հոսէ՛ իմ սրէս ներս
 Նոր ուժերով եւ որպէսզի
 Կեանքի՛ն դառնամ:

ՀՐԾ. ԳՍ.ՋՍ.ԲԵՆՅ

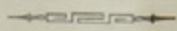

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՂԲԱՏԻ ԴՊՐՈՑԻ ՄԻ ԳԼՈՒԽ ԳՈՐԾՈՑ

(ԳԵՏԱՇԷՆԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ)

(Շար. ՍԻՈՆ 1934, էջ 209 էջ)

Երկրորդ մեծ մանրանկարը 17 ա. (պատկեր 4) Ընծայականն է, $21 \times 14 \frac{1}{2}$ սն. մեծությամբ. խմբանկարի կեղրոնում կանգնած է Յիսուս, իսկ կողքերից աւետարանն ընծայարկերով Սահակ Անեղին և իւր եղբայրը Առաքել: Յիսուս երկու անդամ բարձր է, քան կողքին կանգնած եղբայները, մի միջոց նրա մեծութիւնը արտայայտելու,

բան, ոսկի տաւերով «Ես եմ լոյս աշխարհի, որ զայն առ իսկն» գրած. ոսկեգօծ են և աւետարանի թերթերի եզրները, կողքից կախուած են կազմի կոպիչները: Աջով խաչակնքում է: Մօրուքը կարճ է և երկճիւղ, գլխի մազերը շագանակագոյն, որ իջնում են մէջքի վերայ և երևում են կողքերից: Բեխերը նուրբ և ծայրերը դէպի ցած թե-

(պատկեր 4)

որ զործադրում էր և ընդանդական մանրանկարչութեան մէջ. հազել է նա երկար, մինչև բորիկ ոտները հասնող տունիկայ. վերան ձգել է կարմիր երկար տողայ ձախ թևի վերայով, մի ծայրը մէջքին փաթած և բռնած ձախ ձեռքում: Նոյն ձեռքում բռնել է և կազմած, բայց աւետա-

քուած, չթռնքները կարմիր, բերանը կանոնաւոր, այտերը կեղրոնում թեթև կարմիր: Ուղղադ աչքերը ուղղուած են զիտողին: Դէմքի տպաւորութիւնը կենդանի է, բայց հանդարտ. գլխի շուրջը խաչադարդ, մեծ նիւթուս, կարմիր յատակի վերայ ոսկու փռով ծածկուած:

(պատկեր 5)

Յիսուսի աջ կողմից կանգնած է մի զգեստաւորուած վեղարաւոր, որ վերան կապոյտ փիլոն է ձգել եւ որի առաջին քղանցքները շնորհայի կերպով ցած են իջնում, հայրական սովորութեան համեմատ. փիլոնի վերայից ձգուած է խաչազարդ եմփորոն, ծայրերը սակեղարդով եւ ծոպերով վերջացած: Երկու ձեռքով, կարմիր թաշկինակի մէջ բռնել է սակեղօծ աւետարան, որ մատուցանում է Յիսուսին: Հագել է սեփն մօտեցող շապիկ, երկար՝ մինչեւ կարմիր եւ անկրօնիկ կօշիկներով ոտները: Մօրուքը զորշ է եւ մեծ. բխերը նոյնպէս ալիստոն. աշտերը թեթեւ կարմիր, աչքերն ու յոնքերը սև եւ կանոնաւոր: Վեղարը սուր եւ հայրական, փէշերն առնուած փիլոնի տակ: Գլխի վերայ սև թանաքով եւ արեւելեան բոլորքով զրուած է. «Բա. որդի Այ. ընկալ զքո սուրբ զաւետարանս ի մեղապարէս Սահակայ իբրև գիտերեւելն այրոյն եւ ողորմեա»:

Ձախ կողմից ձեռքերն աղաչաւորի նման պարզած է համեմատաբար աւելի երիտասարդ մի ֆիլոսոփ, հագել է դօտեւորած պարեգօտ, կամ երկար պատմօճառ, կարմիր յատակի վերայ ոսկի ծաղիկներով. թեքը չեն սեղմուած: Կօշիկներն անկրօնիկ են, երկու կտորից, զմերով իրարից որոշուած, նման Տր-ի Ծերենիկի կօշիկներին, միայն առանց ծոպերի: Մօրուքը մեծ է, ծայրից փոքր ինչ ձեղքուած եւ արդէն սպիտակիկ սկսած. բայց գլխի մօտերը սև են եւ կողքերից ուսերի վերայ իջած: Գլխարկ չունի եւ վերքը զրուած է. «Առաքել ծառայ Այ.»:

Մանրանկարի երկրորդ կանաչ է, չրջանակներ կարմիր, վերան զրջով արմաւենիկը յիշեցնող բուսական զարդով ծածկուած:

Ձ.

Մնացած մեծ մանրանկարները աւետարանիչներն են իրենց սկզբնազարդերով. բայց այստեղ եւ Մարգարէն ցոյց է տալիս իւր ունակութիւնները, որքան եւ նրա թուականը լինի. 18ր — 19 ա. Մատթէոսն է իւր սկզբնազարդով. աւետարանիչը, $20,8 \times 15,2$ սն. մեծութեամբ չրջանակի հետ, նստած է առանց թիկունքի աթոռակի վերայ (պատկ. 5), որի երկու սաներն

ու նստելու տեղի մի կողքը երեւում են, զրջով զարդարուած, ոճաւորած բուսական զարդերով. հագել է երկար, մինչեւ ոտները հասնող առնիկայ եւ ձախ թեքի վերայից ձգել կապտաւուն տոգան, երկուսն էլ շնորհայի կերպով ծալքաւորած: Ոտներին սանդալ է, որի կապերը երեւում են ոտների վերայ: Ձախով բռնել է բաց գիրքը, իսկ աջով եղեգնեայ գրիչը զրել վերան՝ գրելու համար: Մօրուքը մեծ է եւ ծայրը թեթեւ երկուսի ձեղքուած, որ արդէն սպիտակիկ է սկսել, նոյնը եւ բխերը. չրթունքները եւ սիրուն ձեւակերպուած աշտերը թեթեւ կարմրաւուն են, աչքերը մօքերի ամփոփման արտայայտութեամբ, սև բիւրերով եւ ունքերով. գլխի մօտերը համեմատաբար աւելի սև են, հագլիւ նկատելի թեթեւ ալիստոնութեամբ: Աւետարանչի զէմքն ուղղուած է զէպի ձախ, երեքքաւորակն պրոֆիլով: Գլխի շուրջը մեծ եւ բոլորակ նիւթուս ունի, կարմիր առտաւը ոսկի փաշով ծածկուած:

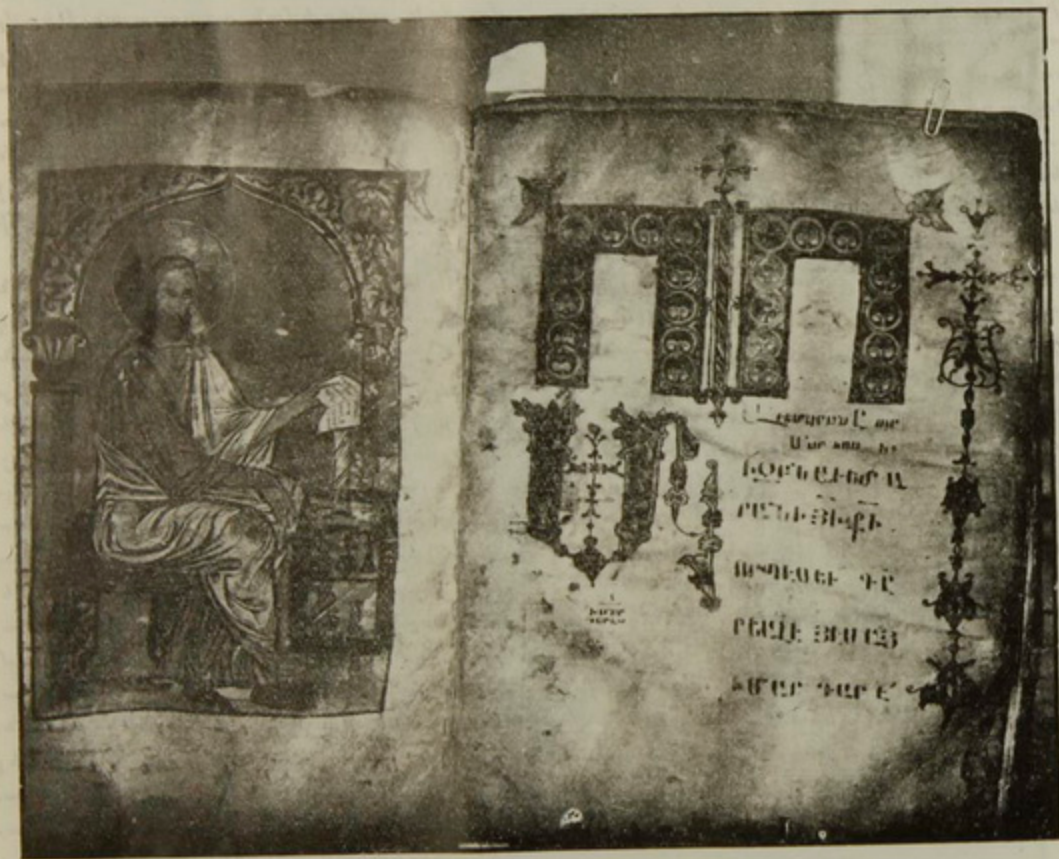
Աւետարանչի առաջ զրուած է սեղան, որի կէս մասն է երեւում. սեղանի չրջանակը բուսական գեղեցիկ օրնամենտով. սեղանի վերայ շարուած են զրջութեան գործիքները, կարկին, մկրատ, մագաղաթը ձեռքով մօշտայ եւ թանաքաման, զոյգ գրիչներ, զանակ եւ քերիչներ, վերջինները, տարաբաղդաբար կիսով չափ փշտած, ուստի եւ նրանց ձևի մասին պարզ զաղափար չենք կազմում: Սեղանի կողքից ձողի վերայ բարձրանում է զրակալը, բացուած օրինակով, որ յաւանքին է յիշեցնում: Աւետարանչի առաջից՝ հեռաւոր տեսարանը ճարտարապետական շէնքի մի անկիւնն է, երկու լուսամուտներով եւ թեք կտուրի անկիւնամասով: Նկարի ֆոնը կապոյտն է: Ծրջանակը զարդարուած է զրաֆիկ, բուսական գեղեցիկ զարդով:

Ամբողջ մանրանկարը թողում է բարձր արուեստի տպաւորութիւն:

Սկզբնազարդը առանձին նորութիւն չէ տալիս, երկու իրար կողքի, երեքքաւորակն բոլորակներին մէջ զրուած է աւետարանի վերնագիրը. սկզբնազարդի մակերեսով զարդարուած է բուսական ոճաւորած մօտիւնների մեծ եւ փոքր վարդակներով. երկու լիւնեակի մէջտեղից կախ-

ուած է ձուռնու ողորդ, եղերուած ոսկի գծով: Գ.ի մոտիւններն են ներքեւից վերն՝ հիւսիսէն, պարանահիւս օղակների մէջ աւ-
ցրած՝ ձողի վերայ, չորս թեանի տաղա-
ձեւեր, զրի պոչը արմաւենիով վերջացած: Իրի տառերի մոտիւններն են ութաձեւեր և
օղակներ, ոսկեով, կապոյտով, կարմրով
և սպիտակով երփնաւորած: Էստոնացի
գարգի հիմքը մի քառակուսի է, մէջը եր-
կրաշափական դարդերով, նրա վերայ բար-
ձրանում է միջին մասը՝ հիւստեւածքի և
արմաւենիկի դարդերով և վերջաւորում
խաչով, կիսալուսնի տակ:

Նոգ տունիկայ, ծալքերը մոյզ նարնջագոյ-
նով ստուերած, տողան ձգել է ձախ ուսի
վերայից, փաթաթել մէջքին և փէշերը
ցած թողել ծնկների վերայից, միւս մա-
տերով ծածկելով աղդրներն ու ծնկները.
տողայի գոյնը գորշ նարնջագոյն է, ծալ-
քերը բաց մանիշակագոյնով ստուերած:
Աջ ձեռքը, բռնած գրչով, շնորհալի աւ-
փաթաթեալ ցած է թողել ծնկան վե-
րայ, իսկ ձախով բռնել է ձողուոր գրա-
կալի վերայ բացուած իւր աւետարանը՝
«Սկիզբ աւետարանի յի. քի. | որպէս
գրեալ Եսայի մարգ. 8 սկսուածքով: Ուս-

(պատկեր 6)

Մարկոսը՝ 112 ր. (պատկեր 6) բազմած
է դարձեալ ցածրաթիւունք աթոռակի վե-
րայ, մանրանկարի մեծութիւնը $22\frac{1}{2} \times 14,8$ սմ, որի տաները և նստելու տեղի կո-
ղերը զարդարուած են արմաւենիկ և այլ
մոտիւններով. աւետարանիչը հազել է նա-
րնջագոյն, լայնաթեւ և մինչև տաները հաս-

քերի վերայ նկատելի են սանդալի կապե-
րը: Մօրուքը կարճ է և սև, ինչպէս և
բիւսերը, իսկ գլխի մագերը երկար և ցած
իջած թիւունքից: Քիթը, աչքերն ու յոն-
քերը կանոնաւոր, այտերի կեղրոնը թեթե-
կարմիր: Ունի բոլորակ մեծ նիւթուս, ու-
կու փռելով ծածկուած երեսը: Մանրանկարի

աջ եւ ձախ կողքերից որպէս շրջանակ, բարձրանում են ողորկ բուններով և ականթի զարդերի խոյակներով սրւնները, որոնց վերայ ձգուած է բեկուած կամարը: քով-թարը ծածկուած արմաւենիկը յիշեցնող բուսական զրաֆիկ զարդերով, անկիւններում այս զարդերի մէջ մի մի նուրբ կազմուածքով թռչուն, պէմքերն իրար ուղղած: Պէտք է ասել արուեստի այս անխ-

նիկան հազուադիւր է Հայոց մէջ և մահմեաական, պարսկական արուեստի ազդեցութեան հետքեր պէտք է համարել:

Դրասեղանի պահարանի մէջ գասուութուած են անհրաժեշտ գործիքներն ու անոթները, դանակ, մկրատ, թանաքաման, ջրամաններ:

ԿԱՐԵԴԻՆ ՍՐԲԵՊՍ. ՅՈՒՍԷՓԵԱՆ
(Շարունակիկ)

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ա Ր Շ Ա Մ Ի Դ Ր Ա Մ Ը

Հին գրամներու կարգին՝ ΑΡΣΑΜΕΣ (Արսամէս) վերտառութեամբ գրամ մը կը գտնուի, զոր կը նշանայեն գրամագէտք՝ Մովսէս Խորենացւոյ «Արշամ»-ին հետ, և կը գտան Փոքր Մովսէս հայ թագաւորներու կարգը, չիարենալով ուրիշ տեղ տալ անոր. բայց մանրամասն քննութենէ եւ խորազնին ուսումնասիրութենէ ետք կը համոզուինք, որ Արսամէսի ընծայուած այս գրամը կապագորովկիոյ և կամ՝ աւելի հաւանականորէն՝ կոմմաղենէի վրայ իշխող թագաւորներէն մէկուն կը պատկանի, ոչ թէ Հայոց, և ոչ իսկ Ոսրոյնի, որ այս անունով թագաւոր չի ճանչնար:

Դրամին առաջին կողմին պատկերը կը ներկայացնէ Արսամէսի աջ զարձած կիսանդրին, զլուխը զգակ (calotte) և արքայական ապարօշ: Այս զգակը՝ հակառակ վիկտոր Լանգլուայի⁽¹⁾ և Ե. Բարլոնի⁽²⁾ կարծեաց՝ «հայկական» է, այլ

լատին քահանաներու զգակին նման զլուխադիր (coiffure) մը, որ ամբողջ մազերը կ'ընդգրկէ և ճակատէն խոպոպկներ դուրս կուտայ, ինչպէս որ անձամբ ստուգած եմ այս պարագան:

Երկրորդ կողմը կը ներկայացնէ զէպի աջ վազող նիզակակիր ձիաւոր մը, որուն զլխուն վերեւ գրուած է՝ երկու տողի վրայ՝

ΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΑΡΣΑΜΟΥ

այսինքն՝ «Արքայի Արշամայ»:

Այս ձիաւորը շատ մեծ նմանութիւն ունի կապագորովկիոյ Արիարամէս թագաւորին պղնձէ գրամին երկրորդ կողմին, ինչպէս կը շեշտէ Ե. Բարլոն իր յիշեալ պատուական գործին մէջ, երես CXCIII: Եւ կոմմաղենեցիք՝ Ն. քան զՔ. 140-ին՝ «Սամէս» անունով թագաւոր մը ունեցած են, որուն մայրաքաղաքն էր Սամսատ, Շամուշատ կամ Շամշատ, և որուն գրամին վերտառութիւնն է՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΜΟΥ, այսինքն «Արքայի Սամիայ»:

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

(1) VICTOR LANGLOIS. Numismatique de l'Arménie dans l'antiquité. Paris, 1859:

(2) ERNEST BABELON, Les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène. Paris, 1890:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲԻ ԶՐԶՈՐԸ

ԵՒ

Ս. ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

(Նար. Սիսի 1934, էջ 212-16)

Միևնոյն ջրոյ տեղը անխտիր կրնայ նշանակել թէ աղբիւր եւ թէ ջրհոր բառերով. այս պարագան կոխում ունի արտածագումի դիրքէն, երբ պէտք կ'ըլլայ ըստ բաւականի փորել, ստորերկրեայ խորտուրորտութեան մը մէջէն խկական աղբիւրին ջուրը երեւան բերելու համար: Գրական լեզուով, այդպիսի սովորութեան մը համաձայն համազօրութիւն կը ստանայ Այն Ռոկիլը եւ Պիր Էյուպը եւ Ռերեկայի ու Եղիազարի հանդիպման պատմութեան մէջ փոխն ի փոխ կ'ընեն այն եւ պիր, աղբիւր եւ ջրհոր, միևնոյն ջուրի տեղւոյն շուրջը:

Այս ջրհորը տեղւոյ մը մէջ ուր աղբիւրները առատ են, միշտ մտքերը չի՞ շրջափոխեր: Վերջապէս առանց խօսելու արեւմտեան զառիվայրին մասին ուր առատօրէն աղբիւրներ կան, արեւելքի կողմը ծանօթ են Այն Տաֆնի, Այն Պալասա, Գարիզինի աղբիւրները, եւ Այն Ասֆա՛ր՝ Գերաղի աղբիւրը: Յակոբի ջրհորէն միայն գրեթէ 500 միզր հեռու, Այն Պալատան Հին Սիւքէմի իբր ջրոյ հայթայթիչ կը նկատուի: Իր զիրքովը երկրին մշտական բնակիչներուն վերաբերելով՝ այս աղբիւրը մատչելի չէր թափառական ցեղերուն. հակառակ պարագային անպակաս պիտի ըլլային մշտական կոիւնները, որ տեղի կ'ունենային հարաւային կողմը, երկրին բնիկներուն եւ Աբրահամի եւ Իսահակի հովիւներուն միջև:

Սիւքէմի արեւելեան կողմի դաշտի ստորոտը հոսող ջուրէ գրկուած էր, տեղւոյն երկրաբանական կազմուածքին պատճառաւ: Հողի պատռուածքը որ Գարիզինի եւ Գերաղի ստորոտէն կը շարունակուի Թուպայի ուղղութեամբ յառաջ կը բերէ յանկարծական փոփոխութիւն մը անձրեւաբեր հորոգոնին ջրահարթակին մէջ: Արեւելեան կողմը չունինք նապուտի հակադիմ կանոնաւոր հարթահասարակ-

թիւններ, որոնք ծագում կ'առնեն կայծքարի խրամատի վրայ հանգչող անթափանց կաւի խաւէն. բայց խիստ կրային խաւերէ բարձրացող սկահողերու (alluvion) թանձր կոյտ մը անթափանց կ'ըլլայ ներմուծուած կաւի խաւ մը ունենալու ատիճան: Ատկէ կը հետեի ընդմիջուած զօտի մը՝ բաւական բարձր համատարած ջուրէ մը որուն առատութիւնը ստորագտուած է անձրեւներու քանակէն: Տեսնուած է որ Յակոբի ջրհորը մէկ քանի երաշտ ձմեռներու հետեւանքով ցամքած կամ տասը միզր ջուր պարունակած է քանի մը անձրեւաբեր տարինէրէ վերջ: Ամէն պարագայի տակ իրական առաւելութիւն մ'է ունենալ այդպիսի աղբիւր մը որ անկասկէ զարձնէ կասկածոտ զրայիներուն անբարեացակամութիւնէն: Ոչ ոք պիտի ուրանայ յարգ ընծայելու շատ լաւ կերպով գտուած ջուրի մը համին ու թեթեւութեան մասին եւ մանաւանդ մարտեցուցիչ յատկութեան՝ այնպէս որ տեղացիները խորախճանքի օրերը հոն կը դիմեն յաջորդական խնճոյքներուն յաջողութեամբ առկալու համար: Դոնէ այս է կարծիքը Պ. Bailey ի որ, երկար տարիներ նապուտի բժիշկ միսիոնարը եղած է:

Ինչպէս որ ոմանք կը կարծեն, արդեօք այս ջուրին յատկութիւնն է որ Սամարացի կիներ ջրհորին բերաւ, կամ մասնաւոր յարգանքն է զոր կը տածէր հանգէպ այն մեծ նախահօր՝ որուն կը վերագրուի այս զործը, ըստ աւանդութեան: Յովհաննէս Ասատուածարանը դանց ընելով այս մանրամասնութիւնները մէկ մտածում միայն ունի. Սամարացի կիներ այս ջրհորը պէտք եղաւ գալ, ինչպէս Յիսուս Սամարիայէն անցաւ Գարիզինի նուիրական լեռան ստորոտը, որպէսզի մարդկութեան կրօնական պատմութեան մէջ արտասանէ վճռական խօսքը. «Այլ եկեացէ ժամանակ, եւ այժմ իսկ է, յորժամ ճշմարտաբան երկրպագութիւն պաշտնիցեն Հօր՝ հոգեւով եւ ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Գ. 23): Եւ այս ապաշխորհ զաշտին մէջ ծրարութեցաւ հոգեւոր հունձքը:

Գ. Ս. ԶՐԶՈՐԻ

ԲԻԻԶԱՆԳԻԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Այն տեսնէն սկսեալ, զարմանալի խօսակցութիւնը երկրորդ կարգի վրայ դրաւ

Յակոբի յիշատակը: Ի՞նչ կարևորութիւն ունէր Հին Կաթարանի լուսնիւնը այս ջրհորին ծագման շուրջ: Աւելի բան մը կ'ըսէ՝ Արարհամու ջրհորին մասին ի Մամբրէ: Բայց եւ այնպէս ճշմարիտ կենդանի ջուրը չի ժայթքեր այս ծակին խորքէն եւ Հերակլէոնի գնոստիկութիւնը կը չնորհաւորէր Սուքարի կինը որ Տիրեջը խօսքերէն վերջ, «կ'ատէր Յակոբի ջրհորին տեղը»: Այս կերպ զգացում մը չէին կրնար ընդունիլ տեղւոյն առաջին քրիստոնեաները որ աւելի տրամադիր էին պահել այս տեղը իբր թանկագին ընտանեկան յիշատակարան մը: Իրապէս Քրիստոս նստած էր այս ջրհորին հորապսակին (margelle) վրայ, այն պահուն փափաք ունեցած էր անկէ խմելու ջուրը, որ՝ խօսակցութեան խորհրդանշական նիւթը ըլլալով՝ ընդունած էր տեսակ մը նուիրականութիւն որ զայն նկատէին մկրտութեան յարմար վերջապէս լուսացարանի մը կերպարանքին տակ պատմութեան մէջ կը յայտնուի Յակոբի ջրհորին վրայ կառուցուած առաջին յիշատակարանը, բայց ոչ թէ սովորական լուսացարան մը, ինչպէս ոմանք կ'ուզեն տեսնել:

333 ին Պորտոյի ուխտաւորը երեք անգամ կը խօսի, եւ իւրաքանչիւր անգամ, աւագանի իմաստով, Կեսարիոյ Կոստանիոս հարիւրապետին շուրջը ստուգիւ յարարեալութիւն ունի Կոստանիոսի եւ անոր տան մկրտութեան հետ (Գործք. Ժ. 48). Երեսուցէ մի մէջ այն շուրջը (balneum) ուր լուսացուած են երախտները կրօնական իմաստով, Կոստանիոսի պաղիլիքային ետեւ յատակօրէն կը նշանակէ Ս. Գերեզմանին աւագանը: Չեմ վարանիր նոյն ուղեգիրին յիշած Յակոբի ջրհորին լուսացարանը ընդունելու իբր մկրտարան ուր այս տեղւոյն մէջ Փրկչին ներկայութեան ի յիշատակ, Նէապոլիսի եպիսկոպոսը կուգար հանդիսաւորապէս մկրտութիւն կատարել: Այս քաղաքին առաջին ծանօթ եպիսկոպոսը ներկայ գտնուեցաւ 314 ին Անկուրիոյ եւ Նէոկեսարիոյ ժողովներուն եւ 325 ին մասնակցեցաւ Նիկիոյ ժողովին: Ան կը կոչուէր Գերմանոս: Սամարիոյ ժամանակագիրները կը խօսին անոր մասին իբր ներողամիտ ոգւոյ տէր մէկը՝ թոյլատրած ըլլալուն համար թլփատութեան սովորութիւնը հակառակ Հոգովեական արդիւն

օրինաց: Եւ ուսադէմի Մակարին հետ առիթ ունեցաւ Նիկիոյ մէջ Կոստանիոսի մօտենալ եւ անոր հետ խօսիլ իր իրաւասութեան տակ գտնուած Ս. Տեղւոյն մասին: Ամէն ինչ կարծեցնել կուտայ թէ ջրհորին վրայ շինուած առաջին շէնքին հիմնադիրը Գերմանոսն էր:

Այն տանն ի՞նչպէս բացատրել Սամարացիներուն անշահասիրութիւնը իրենց նախնեաց կալուածի մասին: Կայսերական հեղինակութեան վրայ չենած սեպհականութեան փոխանցում մը զիրացնող եւ պիսկոպոսին հաշտարար նկարագրովը: Կարելի է աս Սամարացիները արդէն փոխադրած էին Յակոբի դաշտը Նէապոլիսի քաղաքը որ անկէ յետոյ կը ներկայացնէր Սուքէմը: Իրողութիւնը այն է որ 362 ին Յուլիանոս կայսեր կողմէն քրիստոնէութեան հակառակորդներուն ընձեռուած շնորհէն օգտուելով՝ անոնք չինեցին հոյակապ սինակոկ մը զոր կողքին Հելլայ հաստիհ, Յակոբի ստացած հոգամասին աստուածաշնչական անունը: Արդ, Սամարական պատմութիւնը մեզ կը սորվեցնէ թէ Յակոբի կալուածը կը գտնուէր Նապոլիսի հարաւային արեւմուտքը, Ռաս-Իւլ-Այնէն 150 մեզր հեռու:

ԺԳ. դարուն Սուլթան Քըլաւոնին ջերտանալուն հետեանքով սինակոկը փոխուեցաւ Էյ-Խուսրա մզկիթին ուր խալմները Սամարացիներէն ստացան Յակոբի եւ անոր սիրելի որդւոյն վերաբերեալ մէկ քանի յիշատակներ: Սակայն, ոչ ոք մը զոր տրամաբանութիւնը չ'օժնէ շնորհ, Սամարացիները Յովսէփի զերեզմանը պահպանեցին աւանդական տեղւոյն մէջ: Արդի Սամարացիները կը կարծեն գիտնալ թէ իրենց նախնիք այս տեղւոյն մէջ ունէին նշանաւոր սինակոկ մը զոր Հոգովայնիք իրենց եկած ժամանակ քանդեցին Տրտոսի եւ Աղբիւնոսի օրով: Արդեօք այն յիշատակաբանն է որուն հետքերը Վէլթէր ի նորոյ գտած էր Գապր Եռսուփի մօտ:

Գալով «Հոգամասն»ի սինակոկին՝ ան կը հպարտանար այն դրան պատճառաւ որուն վրայ Աղպոն քահանայապետը հաստատած էր Երեսուցէ մի տաճարէն բերած պղնձեայ թիւերը եւ զոր Աղբիւնոս գետեղած էր Գարիզնի վրայ շինուած Արամազդի մհհանին մէջ: Շատ երկար պիտի

ըլլար պատմել հոս թէ ինչպէս անբարոյ քահանայապետը Յուլիանոս կայսրէն ըստացաւ այս գեղարուեստական գործը:

Անձնուէր իշխանի մը հաւանութեամբ թոյլատրուեցաւ քրիստոնէից Յակոբի վաւերական գաշտին՝ նահապետին ջրհորին վրայ կառուցանել եկեղեցի մը որ պատասխան մը եղաւ Սամարացիներու նոր ձեռնարկին և նէապոլիսի կրօնական շինութեան շուրջ Հելլադ-հա-Սաֆիլը ստանալու իրենց յաւակնութեան: Յերոնիմոս Կոնարկելով 385 ին կատարած ճամբորդութեան՝ ցոյց կուտայ թէ Պաղարիսէ նէապոլիսէն անցնելով և աւելի հեռուն ալ մտնէ այն եկեղեցին որ շինուած էր Գարիգլին լերան կողմը, Յակոբի ջրհորին մօտ, որ Տէրը անօթի և ծաբաւ նստած էր և կը կշտանար Սամարացի կնոջ հաւատաքովը: Միւսնոյն հեղինակը 390 ին կ'աւելցնէ Սիւքարի մասին Նեսեբիոսի ծանօթագրութեան սա բառերը՝ որուն վրայ կայ եկեղեցի մը: Այս եկեղեցիին շինութիւնը 380 ին կը տանինք Մեծին Թէոդոսի առաջին տարիններուն՝ լրացուցած ըլլալու համար գործը Դերմանոս եպիսկոպոսին որուն մկրտաբանը արդէն կ'ուրուագրէր յետնագոյն ընդերկրեայ սեղանը (crypte): 380 ի ճարտարապետը իր շինուածքին յատկագիծը հաստատելու համար ներշնչուեցաւ մկրտարաններու համար ըստ կամա ընդունուած խաչաձև յատկագիծէն և իր շինութիւնը յառաջ տարաւ Յակոբի ջրհորին վրայ բռնել տալու Արդուֆի նախագծական ստուերագրին մէջ ցոյց տրուած չորս թեքերուն միացման կէտը: Եփեսոսի խաչաձև պաղիլիքային կեղրոնին մէջ Ս. Յովհաննու դամբարանին դիրքը թերեւ ճիշդ գաղափար մը տայ սամարական սրբավայրին յօրինուածքի մասին: Նախնական մը կըրտարանը հաւանաբար պահելով հոս իր սկզբնական նպատակը՝ երկու սանդուղով և առանց անմիջական ծածկոյթի ընդերկրեայ սեղանի (crypte) ձևով դասի մը վանդակապատին առջև կը բացուէր: Հաւատացեալք բարեպաշտութեամբ կը խմէին այն դոյլէն ուրկէ Տէրը իր ծաբաւն յագեցուց. և կ'ըսեն թէ նոյն տեղոյն մէջ կը կատարուէին շատ բժշկութիւններ:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ (Շարունակելի)

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ

ԱՅՍՕՐՈՒԱՆ ԼԵՀԱՀԱՅԵՐԸ

Լեհահայերը այսօր կը բնակին Լվովի շրջանին գլխաւոր քաղաքներուն մէջ: Լեհաստանի արեւելեան սահմաններուն վրայ անոնց թիւը գրեթէ 5000 է: Ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ կը գտնուին: Ու ամբողջ Լեհաստանի մէջ անոնց ընդհանուր թիւն է շուրջ 10,000: Անոնցմէ մէկ մասը կ'ապրին վաճառականութեամբ, իւրեւ պաշտօնեաներ. ուրիշներ կը զբաղին ազատ աւապարէզներով, և բմիշկ, փաստաբան, ճարտարագէտ, և հողատէր են: Լեհաստանի հարաւային արեւելեան մասին մէջ շատ հոգեր տակաւին Հայոց ձեռքն են: Այդ մարդը նոյն ատեն կեղրոն է հայկական աւանդութեան և լեհ ոգիի:

Լեհահայոց զգեստներն ու սովորոյթները դեռ իրենց հին ազգութեան հետքերը կը կրեն և իւր այդ՝ դիւրաւ կը ճանչցուին: Սև մազերն ու աչքերը, իւրաքանչեւ մօտեցող յօնքերը, արծուկոտնոյն քիթը, և կարճ հասակը հայոց ֆիզիկական յատկանիշներն են: Դժուարին չէ զանոնք ճանչնալ իրենց անուններէն ալ. գրեթէ միշտ կը կոչուին անոնք Անտոնովիչ, Ճանովիչ, Կէթանովիչ, Թէոտորովիչ ևայլն: Անոնց անունները կը պատկանին այն ժամանակներուն, երբ զեռնատնեկան մականուններ չկային: Որդիները իրենց հայրերուն անունները կ'առնուին, զրան աւելցնելով միայն ուլիչ մասնիկը: Անունները ա՛յդպէս կը կազմուէին Հայաստանի մէջ, իւրեւ վերջաւորութիւն աւելցնելով միայն Լան մասնիկը (*): Լեհահայեր պահած են իրենց ցեղական հին անունները, անոնց վրայ աւելցնելով միայն լեհական անունականոցորդ մասնիկը. զոր օր. վարդանովիչ, Պողոսովիչ, ևայլն: Արրայ Տօքթ. Յովսէփ Թէոտորովիչը ծանօթ է ամբողջ Լեհաստանի մէջ: Անիկա Լվովի արք. եպիսկոպոսն է 1902 էն ի վեր: Անուանի է անիկա իւրեւ ճարտարաբան և մատենագիր և հայրենասէր, և իւր այդ՝ շատ զնահատուած է ամբողջ լեհ ժողովուրդէն: Լվովի

(*) Անշուշտ մասամբ միայն ճիշտ է այս կարծիքը: (Ծ. Թ.)

Մայր Եկեղեցին իր ջանքերուն շնորհիւ նորոգուեցաւ: Իր նախորդը, Իսահակ արքեպիսկոպոս Իսահակովիչ, նոյնպէս համարուած էր իր ճարտարխօսական տաղանդին համար: Վերջերս, բազմաթիւ հայ անուաններ առ յաւէտ արձանագրուեցան Լեհաստանի պատմութեան մէջ: Տօքթ. Յովսէփ Թորոսովիչ, բարեկամ և պաշտպան երիտասարդութեան, կրթական և ուսումնական հաստատութիւն մը հիմնեց երիտասարդաց համար, այժմ Աքարպքովսքա փողոցին մէջ: Այս հաստատութեան մէջ, որ իր հիմնադրին անուանը կը կրէ, կը զբոսնուն իր բազմաթիւ հայ և լեհ երիտասարդներ, որոնք կ'ուսանին զարգացած հայ քահանաներու հսկողութեան տակ: Լեհական դպրոցներ յաճախող կարգ մը երիտասարդներ կը հետեան նաև այս վարժարանին քանի մը դասանիւթերուն: Լիովի լատին ծէսի արքեպիսկոպոսը Տօքթ. Պոլէսյով Թվարտովսքի, այս դպրոցին մէջ ստացած է իր ուսումը: Ուրիշ հայ մը, Դաւիթ Արամովիչ, Լիովի մէջ երիտասարդներուն համար հիմնած է գիշերօթիկ մը և ծերերուն համար՝ անկեղանոց մը: Իր նկարներու հաւաքումէն անիկա ընծայ տուած է կրօնովիոյ ազգային թանգարանին: Նոյն այդ Մուղէտնին մէջ կայ ուրիշ բաժին մը, որ յատկացուած է ուրիշ հայու մը՝ Երազմոս Պարոնչի ընծաներուն:

Հայերը Լեհաստանի մէջ լոկ իրր մարդասէր չէ որ անուն չինած են. անոնք լայնօրէն օգտակար եղած են նաև լեհական արուեստներու և գիտութեանց յառաջդիմութեան: Ամենէն անուանի նկարիչներուն կարգին պէտք է յիշել Օդոսարիտովիչը, Անտոն Ստեփանովիչը, և Կիտան Ստեփանովիչը, որ հերոսաբար մեռաւ 1920ի ռուս-լեհական պատերազմին մէջ: Իզնատիոս Նիկորովիչը, բանաստեղծ և գրագէտ, պատուոյ տեղ մը կը զբաւէ լեհ գրականութեան մէջ: Հեղինակ է բազմաթիւ թատրերկերու մէջ և Լիովի գրական մրցանակին արժանացած է 1930 ին: Անոր հայրը, Յովսէփ Նիկորովիչ, հեղինակն է «Երգարան»ին, որմէ ներշնչուած է Դորնէլ Ույեսքի՝ լեհական ազգային երգին հնարողը:

Լեհական գիտութեան մէջ կարեւոր տեղ մը զբաւած է Ժան Պոլոց Անտոնովիչ, պատմագէտ արուեստից, որ մեծ հմտու-

թիւն ունի լեհական նկարչութեան մասին: Ուսուցչապետ եղած է Ժան Դադիմիրի Համալսարանին մէջ ի Լիով: Ուրիշ հայ մը, Պոլտան Դաւիթովիչ, 25 տարիներ զասալսոս եղած է նոյն Համալսարանին մէջ, և ուսուցիչ հայ լեզուի: Վախճանած է 1923 ին:

Լեհաց հնագոյն պատմութիւնն ալ ունի կարգ մը հայ անուաններ: Դրիգոր Պերմանովիչ, որ Ազգային Դատարարական Յանձնաժողովին կազմակերպիչներէն մին էր, ԺԼ. դարու վերջերը: Անիկա հեղինակն էր նոյնպէս «Պարտիք Ուսուցչաց» անուն տետրակի մը: Արքայ Ստեփան Ռօշքօ, ծագումով հայ, որ ԺԼ. դարու վերջը կ'ապրէր, հեղինակը եղաւ առաջին լեհահայ Բառարանին, որ ցարգ երկու ձեռագիր օրինակով կը պահուի Լիովի հայ արքեպիսկոպոսարանին մէջ: ԺԺ. դարուն, Հ. Սատոկ պարզ Դոմինիկանը գրեց հայկական պատմութիւն մը և նշանաւոր լեհահայերու կեանքին նկարագրութիւնը: Անիկա հեղինակ է նոյնպէս բազմաթիւ պատմական նկարագրութեանց լեհական քաղաքներու, և առաջինը եղաւ իրրև այդ ուղղութեամբ հետազոտութիւններ կատարող: Կարոլ Միքուլի, Մուշափացի հայ մը, աշակերտ Շոքէնի, երկար տարիներ Տնօրէնը եղաւ Լիովի երաժշտանոցին: Իր կեանքը նուիրեց մեր երգահանին գործերուն ուսումնասիրութեան, և հրատարակեց անոր բոլոր գործերը: Յիսուսեան Արքայ Կարոլը գրեց բազմաթիւ կրօնական երգեր, որոնք մինչև ցայսօր շատ ժողովրդական են, սակայն հեղինակին անունը անծանօթ կը մնայ հայութեան:

Բազմաթիւ հայեր օժանդակած են լեհական մշակոյթին: Ատոնց մէջ պէտք է յիշատակել Ժիւլիուս Սլովացքի, որ հայ էր մօր կողմէն:

ՔԻՒԹԻ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԸ

Լեհաստանի հարաւարեւելեան բաժինին մէջ, ռումանական սահմանին մօտիկը, կը գտնուի Քիւթի քաղաքը: Այս քաղաքը, ուր հայերը կը բնակին ԺԼ. դարու սկիզբէն ի վեր, պահած է հին հայոց բոլոր աւանդութիւնները: Անիկա այսօր ալ գեռ կը նկատուի լեհահայոց մայրաքաղաքը, բայց հայ լեզուն ձերերն է միայն որ

կը գործածեն ընթացիկ կեանքի մէջ: Մասնաւոր բարբառ մըն է ան, որ կը կոչուի Քիւթի խառնարարառ, վասնզի հայերէն բառերու հետ ունի նաեւ բազմաթիւ թուրքերէն և թաթարերէն բառեր: Ատոր պատճառն այն է որ իրենց նախնիքը երկար տարիներ բնակած են իրմ, ուր անոնց լեզուն բազում թաթար բառեր և խօսքի ձեւեր առած է անոնցմէ:

Քիւթի մէջ հայկական դպրոց մը կար ժ.Ը. դարէն ի վեր: Մինչև անցեալ դարու կիսուն դոյութիւն ունէր անիկա, և անոր շնորհիւ է որ հայ լեզուն պահուած է այդ սահմանին մէջ: Մեր օրերուն, ան չկայ այլևս. անոր համար է որ այս քաղաքին հայ երկտասարդները ա՛լ չեն գիտեր իրենց լեզուն: Հայ քահանաները տակաւին կը գործածեն եկեղեցական պաշտամունքի լեզուն, զոր աշխարհականները կ'անգիտանան, և որ կը կոչուի զրաբար, այսինքն գրականութեան լեզու: Բոլոր ասիական երկիրներու մէջ, ինչպէս և Ամերիկա և Թրանսա և Իտալիա և այլն գտնուող Հայոց առ հասարակ գործածած լեզուն արդի հայերէնն է, աշխարհաբարը, որ երբեմն զրական լեզու ալ կը կոչուի հիմակ, որովհետև Հայոց նոր գրականութիւնը այս լեզուով է որ կը գրուի այժմ:

Քիւթի մէջ գրաբար լեզուն միայն պահուած է: Այս քաղաքը ունի ծխական եկեղեցի մը, զոր լաւ կը ճանչնան Լեհաստանի բոլոր Հայերը: Յունիս 13 ին, Ս. Անտոնի տօնին օրը, բազմաթիւ հայեր ուխտի կ'երթան հոն. նոյն իսկ զրացի և եկեղեցիներէն եկողներ կ'ըլլան: Այդ օրը, եկեղեցական պաշտամունքէն զատ՝ նուիրուած է ժողովրդական խրատներու: Ս. Անտոնի տօնը շատ յարգուած է Քիւթի մէջ. հոն չկայ հայ տուն մը որ այդ օրը անոր ի պատիւ բան մը ընելու պարտական չզգայ ինքզինքը: Այդ սուրբը հրաշագործի համբաւ կը վայելէ Քիւթի նոյն իսկ Լեհերուն և Հրեաներուն մէջ: Կը պատմուի թէ անգամ մը հրդեհ ինկած էր հրէի մը տունը, ու բոցերը զրացի տուններուն վրայ կ'երկարէին, սպառնալով այրել ամբողջ շէնքը: Սեպհականատէրը ուխտ ըրաւ աշտանակներ նուիրել հայոց եկեղեցիին, եթէ սուրբը զաղբեցնէր կրակը: Արդարեւ կրակը իսկոյն զաղբեցաւ, ու տունը ա-

ղատեցաւ: Հրեան աշտանակներ գնեց, ինչպէս խոստացած էր, որոնք սուրբին պատկերին առջև դրուեցան:

Քիւթի համբաւուած է չուկայի վերաբերեալ իրերով ևս. այժմին միւսը և երչիկը նշանաւոր են հոն: Ասոնց պատրաստութիւնը հոն՝ հին ժամանակներէ կը սկսի: Ժ.Ը. դարէն Լվովի մէջ կար հայ խանութ մը, որ այժմ միւս կը ծախէր: Դեռ կէս դար առաջ, ի զօրու էին հոն ամուսնութեան և տօներու հին աւանդութիւնները: Հայկական խմորեղէնները, մասնաւորաբար զատկական տօնի առթիւ պատրաստուածները, ցորենի ալիւրով և մեղրով շինուած կարկանդակներ, նշանաւոր էին ամբողջ շրջանին մէջ: Այդ խմորեղէնները փաշա կը կոչուէին: Քահանան ամէն տուն կ'երթար և կ'օրհնէր զանոնք: Հաւիթախաղը ծանօթ էր երկրին բոլոր հայերուն: Մէկը պինդ հաւկիթ մը կը բռնէր իր ափին մէջ. ուրիշ մը բռնէր հաւկիթով մը կը զօրնէր անոր. որո՛ւն հաւկիթը որ կտարէր, կորսնցուցած կ'ըլլար խաղը:

Լեհերուն հետ կենսականութիւնը բաւական ազդած է հայերուն վրայ, որոնք շատ մը սովորութիւններ փոխ առած են անոնցմէ: Այս բանը կ'երևի յատկապէս ծրնունդի տօնին գիշերուան հայկական երգերուն մէջ: Այս սովորութիւնը Հայաստանի մէջ չկար, և լեհերէն բոլորովին փոխ առնուած սովորութիւն մըն է ան(*): Այս երգերուն մէկ քանին ուղղակի լեհերէնէ թարգմանուած են. ուրիշներ, թէև և լեհ լեզուով յօրինուած, բայց զուտ հայկական նկարագիր մը ունին:

Ամուսնութեան արարողութիւնը կատարելապէս մասնաւոր բնոյթ մը ունէր: Խօսքիապի գործողութիւնը կը կատարուէր տարեց և լուրջ երկու անձերու միջոցաւ: Տղուն խնդրանքով, անոնք աղջկան ծնողքին կ'երթային և բանակցութիւն կը կատարէին: Եթէ տղուն խնդրանքն ընդունուէր, ամուսնութեան օրը կ'որոշէին և զրամական պայմաններու վրայ կը համաձայնէին: Եթէ բարի լուր մը կարենային

(*) Կ'երևի թէ յարգելի Տիկինը չէ իմացած քնաթի: Հայաստանի մէջ ամէն կողմ, ինչպէս և հայաբնակ ուրիշ վայրերու մէջ միշտ եղած է նմանի գիշերը փողոցներու մէջ և տուններու դռներուն առջև «Աւետիս» երգելու սովորութիւնը: (Ծ. Թ.)

տանել տղուն, անիկա դուժար մը կը նուրբէր եկեղեցիին: Ամուսնութենէն երկու օր առաջ, նուէրներ կը զրկէր խօսնայրը խօսեցեալին: Վրոյց մը, զոյգ մը ձեռնոց, զոյգ մը դուրպոյ, մանեակներ, և ծաղիկ: Կը զրկէր նաեւ սանար մը: Խօսնայրին բարեկամները կը տանէին այս նուէրները, ահօսէի մը վրայ դրուած: Խօսեցեալը, ընդունելով այս նուէրները, դանոնք բերողներուն հետ կը զրկէր իրենները: Նալ մը, շապիկ մը, անձեռնոց մը: Հարսնիքին նախընթացը փեսայուն իր տանը մէջ ճաշ մը կուտար իր բարեկամներուն, և սափարիչ մը կուգար անոր հաշուոյն ածիլել զանոնք ամէնքը: Միևնոյն ատեն խօսեցեալը նոյնպիսի ճաշ մը կուտար իր բարեկամահներուն, որոնք պսակ մը կը շինէին իրեն համար, աղամանդէ մատանիներով և մուրաի ծիլերով: Ամուսնութեան ծէսը յաջորդ առտուն տեղի կ'ունենար: Արարողութենէն առաջ, ծխական ժողովին անդամները քահանային հետ փեսին տունը կուգային: Անոր վրայ օրհնուած ջուր սրսկելէ վերջ, քահանան փեսան ու անոր բարեկամները հարսին սունը կը տանէր: Հոն ամէնքը կը շնորհաւորէին փեսան ու հարսը, որոնք կեցած էին սեմին վրայ, մինչ ամէնքը օրհնուած ջուր կը սրսկէին անոնց վրայ: Յետոյ, ամուսնի և իրենց բարեկամները, եկեղեցի կ'երթային: Երբ եկեղեցիէն դուրս ելլէին, սահնակ կը նստէին, ու նորէն օրհնուած ջուր կը սրսկէին անոնց վրայ, և նշաշաքար, կաղին եւ չամիչ կը նետէին վրանին: Ամուսնացեալները տունը կ'ընդունուէին իրենց ծընողքներէն, որոնք անոնց երջանկութիւն կը մաղթէին: Յետոյ ներկայ բոլոր երիտասարդներն ու երիտասարդահներն ալ կը շնորհաւորէին, մաղթելով որ անոնք ալ ամուսնանան շուտով: Պարերը և ուրախութիւնները կը տեւէին մինչև յաջորդ առաւօտ ժամը 2ը, երբ ընթրիքը կը ճաշակուէր: Սեղանը կը բազկանար թանէ մը, զոր կանդապար կը կոչեն, և որուն մէջ ալիւրէ կարկանդակ ու միս կան: Յետոյ կը բերէին մեծ կարկանդակ մը, որ Պօլիսը կը կոչուի, այսինքն «Բախր»։ ապա կը բերէին Ալաթուրքա եփուած բրինձը, որ կը կոչուի փիլիպ: Յետոյ կուտէին միսով լեցուած կաղամբէ տերեւներ: Երբ

վերջ անուշեղէններով կը վերջանար ճաշը: Երեկոն կ'անցնէր պարերով և երգերով: Երբ կ'ընէր, որ «հարսնիքին պառաւ» կը կոչուէր, կը հագուեցնէր հարսը, անոր մազերուն արգողաբղը կ'ընէր: Կը հագուեցնէր նաեւ միւս աղջիկները, անոնց ալ մաղթելով ամուսնութեան երջանկութիւնը: Բանի մը օր ետքը, ամուսնացեալները փոխացի կ'երթային իրենց ազգականներուն, և կ'ընդունէին անոնց ըզգեստի և զրամական նուէրները:

Հայերը Բիւթիլի մէջ հաստատուեցան ժ.՝ զարուն սկիզբը: Անոնց զբաղումն էր տաւարարութիւն, և խաղախորդ էին: Զուտ վաճառականութիւն ալ կ'ընէին: Կարպաղեանց հովիտները և Պեսարապիոյ արօտավայրերը շատ յարմար էին տաւարարութեան: Բիւթիլացի հայերը սափահանի մօրթ կը շինէին, և կենդանիներուն ճարպը կը ծախէին մօմաղործներուն: Արեւելեան ձիեր կը ծախէին ոչ միայն Լիհաստանի ալ նաեւ Գերմանիոյ և Աւստրիոյ մէջ: Անոնք վաճառականական ուղղակի յարաբերութեան մէջ էին նոյն իսկ Հունգարիոյ հետ, և յաճախ կ'այցելէին Սէտ-միճկրուտ քաղաքը: Կը պատմեն թէ Բիւթիլցի հայ մը Տօպրուճայի մէջ զուարճալի պատահար մը ունեցած է: Հոն գացած էր անիկա ծախելու համար իր ապրանքը, որ շատ յարգի էր հունգարացի վաճառականներու համար: Բայց այս վերջինները սովորութիւն ունէին երկար սահարկելու: Երբ մերժեց անիկա տալ իրենց ուղած վար գնով, լսեց որ անոնք հայերէն կը խօսէին իրենք իրենց մէջ: Կ'ըսէին անոնք թէ ապրանքը ընտիր տեսակէ է. բայց պէտք է իրենց կարելին ընել ստոր գնով ձեռք բերելու համար գայն: Զեացուց չհասկնալ անոնց խօսքերը, և յաջողեցաւ լաւ գնով ծախել վաճառքը: Յետոյ «հունգարացի»ներուն մնաք բարեւաւ ըսաւ հայերէն լեզուով, խոստանալով ապագային ևս օգտակար ըլլալ իրենց: — Սուտ — հունգարացիները ապշեցան մնացին:

Ներկայիս Բիւթիլցի հայերուն հին հարստութիւններուն յիշատակը միայն կը մնայ: Այսօր անոնք չունին իրենց նախնիքներուն վաճառականական գիրքը, բայց խաղաղ կեանք մը կ'ապրին իրենց պատիկ քաղաքին մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Լեհաստանի մէջ, այսօր, հայոց հին բարդաւած դրութեան յիշատակը միայն կը մնայ, ինչպէս ըսինք։ Նոյն բանը պէտք է ըսել հայկական մշակոյթի աւանդութիւններուն համար եւս։ Լեհ մշակոյթը ա՛յնպիսի մեծ ազդեցութիւն մը ունեցած է հայոց վրայ, որ կարելի է ըսել թէ այս վերջինները իսկական լեհեր զարձած են։ Լեհերը բնաւ ոտնձգութիւն ըրած չեն հայոց կեանքին կամ սովորոյթներուն վրայ, ասոր համար է որ անոնց բարքերուն մէկ մասը անկողնին մնացած, ու հայերը միշտ պահած են զիտակութիւնը իրենց ծագումին։ Անոնք մաս կազմած են լեհ պատմութեան, ու այդ երկրին տնտեսական և մշակութային զարգացման համար անոնց ըրած ճիշդ անոր մէջ պիտի չջնջուի բնաւ։ Զարմանալի չէ որ կարգ մը գիտուններ ինքզինքնին նուիրած են հայերուն ուսումնասիրութեանը և մեծ ջանքեր ըրած են կորուստէ փրկելու համար հայկական հնութիւնները, որպէս զի ապագայ սերունդները զրկուած չըլլան անոնցմէ։

Հայկական հնութեանց գնահատութիւնը վաղուց եղած էր, բայց զանոնք ջնջումէ պահելու համար մեծ բան մը եղած չէր դժբախտաբար մինչև վերջերս։ 1832 ին էր որ Լվովի մէջ կազմակերպուեցաւ հայկական հնութեանց ցուցահանդէս մը, ինչ որ ընդհանուր և ջերմ հետաքրքրութիւն արթնցուց դէպի այդ հնութիւնները, որոնց գոյութիւնը կարծես սկսեւ էր մոռցուիլ։ Այդ ցուցահանդէսին շնորհիւ կարելի եղաւ ճանչնալ կամ վերյիշել Հայոց անցեալը Լեհաստանի մէջ, անոնց ծիսական զգեստները, սկիհները, կրօնական և ոչ-կրօնական նկարները, անոնց հին նկարագրութիւնները, և պատմական գրութիւնները, ինչպէս նաև Լեհաստանի մէջ շինուած շէնքերը։ Այս ցուցահանդէսին մաս կը կազմէին նմանապէս հայոց վերաբերող լեհ գրականութիւնը, ինչպէս նաև հայոց լեհերէն գործերը։

Հնութեանց ամենէն վաղնջականները Հայաստանէն բերուածներն էին։ Միւսնե-

րը, նորերը, Լեհաստան շինուածներն էին։ Անոր համար է որ անոնք բնորոշապէս շատ կը տարբերին իրարմէ։ Հայ ոսկերիչները իրենց արուեստին մեծ մասը նուիրած են եկեղեցական զարդագործութեան։ Շինած են սկիհներ, խաչելութիւններ, տուփեր, ելլն։ Ինչպէս նաև ամէն տեսակ դրուագումի գործեր։ Հայոց հին հարստութիւններէն քիչ բան պահուած են։ Իրենց հարստութեան այդ համբաւին համար հայերը պարտ էին ժողովուրդին բոլոր մնացեալ մասերէն աւելի մեծ տուրքեր վճարել։ Վտանգի ատեն, պատերազմի ժամանակ ամէնքն ալ անխտիր կը նպաստէին պետական գանձին։ Շատ անգամներ չեն քաշուած նոյն իսկ ձեռք երկարելու եկեղեցւոյ գանձին, քաղաքը թշնամիին նշանաւորէին փրկելու համար։ Շուրջուներ և ծխական զիպակեղէններ պահուած են մինչև այսօր։ Պաշտամունքի միջոցին անոնք կը գործածէին թուրք, պարսիկ և հայկական զիպակներ։ Կրօնական եւ ոչ-կրօնական նկարչութեան մասնաւոր հաւաքում մը կազմուած է։ Անոր մէջ են Լվովի բոլոր հայ քահանաներուն և արքեպիսկոպոսներուն պատկերները հայոց կաթողիկոս զաւնալէն ի վեր, այսինքն շուրջ երեք հարիւր տարիներէ ի վեր։ Անոնց մէջ կան Բենեդիկտեան Բոյր Արքատէրներու պատկերներ ալ, ինչպէս նաև նշանաւոր հայ ընտանիքներու։ Կան նշանաւոր ձեռագիրներ և աւետարան մը, որ 1198 թուականը կը կրէ։ Սաղմոսներ, ժամագիրքեր և աւելի նոր աւետարաններ, ամէնքն ալ գեղեցիկ եւ մաքուր։ Անոնք յաճախ մազադաթի վրայ են գրուած, եւ կամ տպագրութեան հին գործեր են։ Զեռագիրները գեղազրուած են արուեստով և ճոխ զարդարանքով։ Անոնց մէջ շատ մանրանկարներ ևս կան, որոնց մէջ կը փայլին հին մեծ հայ վարպետներու տաղանդները։ Այս գիրքերէն և գրչագիրներէն կարեւոր մաս մը Հայաստանէն բերուած են, մնացեալը Լեհաստանի մէջ պատրաստուած են։

Լեհաստանի Հայկական հնութեանց կարեւորագոյն հոլը կը բաղկանայ վիպականներէ և վաւերագիրներէ, որոնց հնագոյնները 1367 թուականին կը պատկանին։ Անոնց մէջ կը գտնուին Լեհաստանի հա-

յոց օրէնքներու հաւաքումներ, Լիովի եւ Ստանիսլավովի հայկական իրաւագիտական վաւերագիրներ, ծննդեան եւ մկրտութեան վկայականներ, ցանկեր, կտակներ, յուշագրութիւններ, ելլն: Այս վաւերագիրները պատմիչներուն ցոյց կուտան Լեհահայ ժողովուրդին կեանքը, եւ մեծ կարեւորութիւն մ'ունին ամէն անոնց համար, որոնք կը փափաքին ճանչնալ անոր պատմութիւնը:

Լիովի ցուցահանդէսին մէջ հաւաքուած բոլոր հնութիւնները ցուցակազր-

ուած եւ դասաւորուած են եւ պիտի մաս կազմեն Լիովի Հայկական Մուզէոնին, որ այժմ պատրաստուելու վրայ է: Այդ մուզէոնը պիտի պահպանէ Լեհաստանի Հայոց հնութիւնները, եւ կորուստէ պիտի փրկէ զանոնք: Անիկա պիտի կառուցուի առ-ընթեր Հայկական Մայր Եկեղեցիին: Անոր մէջ պիտի տեսնենք յոյժ ազատական կերպը եւ թոյլատու ոգին, որով վարուած են լեհերը անոնց հետ, եւ որուն համար իրենք եւս միշտ անձնուէր եւ հաւատարիմ եղած են այս երկրին:

Վ. ԵՐՋ ՊՐՈՆԻՍԼՈՎԱ ՔԷՍԵՐԻԻԼԵԱՆ

ԷՋՄԻԱՆԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(ՍԵՊՆԱԿԱՆ “ՍԻՈՆ”, Ի)

Բ.

Մայիս 19-ի երեկոյեան նիստում Տ. Գէորգ արքեպիսկոպոս զեկուցում կարգաց Ազգային-եկեղեցական ժողովի կողմից նորընտիր Դերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին յանձնարարուած խնդիրներին մասին, այն է Դերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի աշխարհիկ պատգամաւորներին լրանալիք անդամներին, Հայոց Եկեղեցու Սահմանադրութեան մշակութեան, բարեփոխութեան, տնտեսութեան կարգաւորման, նոր տուժարի, նաեւ հոգեւոր զարթոյի եւ այլ անհրաժեշտ կարիքներին մասին, որոնց համար նորընտիր կաթուղիկոսը միջնորդութիւն պիտի յարուցանէր կառավարութեան առաջ:

Զեկուցման մասին մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ հետեւեալ օրակարգը կազմուեցաւ, որոնք անմիջական քննութեան նիւթ պիտի լինին. ա) Սահմանադրութեան նախագիծ, բ) Տնտեսական խընդիր եւ գ) Բարեփոխութեան հարցեր:

Դերագոյն Հ. Խորհուրդը Ազգային-եկեղեցական ժողովին ներկայացրել էր իւր

պատրաստած նախագիծը Եկեղեցու Սահմանադրութեան մասին եւ որոշել առաջնորդող սկզբունքները, այն է՝ ա) Վերականգնել ընտրական ժողովրդական ոգին Հայ Եկեղեցու լաւագոյն աւանդութիւնների եւ պատմութեան թելադրութիւնների համաձայն. բ) Ընտրութիւն առաջնորդի, թեմական եւ եկեղեցու խորհուրդների, քահանայութեան. գ) Պարզել եւ ճշգրտել Ընդհանրական եւ Կլիկիկոյ Տան կաթուղիկոսների, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի պատրիարքների յարաբերութիւնները:

Ազգային-եկեղեցական ժողովը, խրախուսելով այդ սկզբունքները՝ որոշել էր յանձնարարել Կեղրոնական բարձր իշխանութեան՝ յատուկ մասնամոզով կազմել տալ հմուտ անձերից, մշակելու Սահմանադրութեան՝ նախագիծը, աչքի առաջ ունենալով եկեղեցու աւանդական ընտրական սկզբունքը, կանոնական ճանապարհով հետըհետէ մուծուած բարեփոխութիւնները եւ ժամանակակից իրաւակարգերը: Ապա այդ

նախագիծը պէտք է ուղարկել Կիլիկիոյ Տան կաթուղիկոսին, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի պատրիարքներին եւ սրանց նկատողութիւններն ու աւետարաններն էլ ինչպատրիարքութեանն ենթարկել եւ հաստատել հայրապետական կոնդակով ի դործադրութիւն, ներկայացնելով հետագայ Ազգային-եկեղեցական ժողովին վերջնական քննութեան եւ հաստատութեան:

Այս յանձնարարութեան համաձայն կարգադրում է Գերագոյն Հ. Խորհուրդի 1926 թուին պատրաստած եւ ժողովին ներկայացրած նախագիծը: Տ. Արսէն եպիսկոպոս ներկայացնում է ու կարգում իւր կողմած ուրուագիծը: Նիւթերի հետ ծանօթանալուց եւ մաքերի փոխանակութիւն կատարուելուց յետոյ, կազմում է Ահմաճեանագրութեան ընդհանուր պատկերը հետեւեալ 15 գլուխների արճամամբ:

1. Հիմնական կանոններ.
2. Ազգային-եկեղեցական ժողով.
3. Ամենայն Հայոց կաթուղիկոս.
4. Կիլիկիոյ Տան կաթուղիկոսութիւն, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի պատրիարքութիւններ.
5. Տեղակալ Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսի.
6. Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդ.
7. Թեմական պատգամատրական ժողով.
8. Թեմական առաջնորդ.
9. Թեմական կամ վիճակային խորհուրդ.
10. Միակական ժողով.
11. Միակական խորհուրդ.
12. Եկեղեցու պահպանութեան ազդիւրներ.
13. Կրթական եւ բարեգործական հաստատութիւններ.
14. Կառավարութիւն եկեղեցական գոյքերի եւ հաստատութիւնների.
15. Քահանաների եւ սրանց որդերի եւ աշխատակիցների պահպանութիւն:

Ապա յանձնարարուեցաւ Ս. Մովսիսեանին եղած նիւթերին այս 15 գլուխների համեմատ նախագիծ կազմել եւ բերել ժողովի քննութեան, որ կատարուեցաւ հետագայ նիստերում, միայն թէ 6-11 գլուխների ձեւակերպումն ու խմբագրութիւնը յանձնուում է Գերագոյն Հ. Խորհուրդի մեայուն անդամներին, օգտուելով տրամադրելի նիւթերից:

Երկրորդ խնդիրը *սկեսականն էր: Խորհրդային Միութեան մէջ, ինչպէս բոլոր եկեղեցիները, այնպէս Հայոց եկեղեցին իրաւունք չունին սեպհականութիւն, կառուածներ եւայն ունենալու, այլ պիտի կառավարուին հաւատացեալների կամաւոր տուրքերով կամ նուէրներով: Այս մասին եւս Ազգային-եկեղեցական ժողովին որոշ չափով նիւթ էր մատակարարուած նախկին Հոգեւոր Դերագոյն Խորհրդի կողմից: Մըաքերի փոխադարձութիւնից յետոյ՝ Խորհրդի ներկայ կազմը կանգ է առնում հետեւեալ միջոցների վերայ, որոնց կարգաւորութեամբ պէտք է հոգացուին անտեսական կարիքները:*

Ա. Հիմնել «Առաստուրջի լուսնայ» անունով կամաւոր տուրք Խ. Միութեան եւ արտասահմանի բոլոր հայաբնակ եկեղեցիներում: Դործի կազմակերպութիւնը, իրագործումն ու հսկողութիւնը յանձնարարում է վիճակային եկեղեցական իշխանութիւններին առաջնորդների զլխատարութեամբ, որոնք եւ անմիջապէս կապում են Էջմիածնի հետ: Յանձնարարում է Տ. Արսէն եպիսկոպոսին առանձին հրահանգ կազմել դորա համար:

«Առաստուրջի լուսնայ» ի գաղափարը նոր է. տասնեակ տարիներ տաջ արծարծուել է մեր լրագրութեան մէջ, բայց չի իրագործուած, որ անհրաժեշտութիւն է ներկայի համար: Դորա տաջին եւ յաջող փորձըն սկսել է իւր թեմերում Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը. յոյս ունինք, որ բարի օրինակը իւր հետեանքը պիտի ունենայ եւ միւս թեմերի եւ գաղութների համար:

Բ. Ուշադրութիւն դարձնել կատարում կտակների կանոնաւոր դործադրութեան վերայ, ե աշխատել այդ հիմնաւորց գեղեցիկ երեսիթը կենդանացնել մեր հաւատացեալների դիտակցութեան մէջ:

Գ. Միանուագ նուէր (դրամ, շարժական եւ անշարժ կոյք. վերջիններն արտասահմանի համար):

Դ. Տոկոսային յատկացումներ յօդուտ Մ. Աթոռի՝ վիճակային եւ եկեղեցական արդիւնքներից:

Այս ազդիւրներից զոյացած եկամուտները ծախսում են Մ. Աթոռի պահպանութեան եւ նորոգութեան, կաթուղիկո-

սարանի, միարանութեան և հաստատութիւնների պահպանութեան և ապա բարենպաստակ հաստատութիւնների և նրանց կարիքների համար, ինչպէս չքաւորների, որբերի և այրիների, արկածեալների օգնութեան գործն է կամ եկեղեցիների շինութեան, նորոգութեան օժանդակութիւնը:

Վեցերորդ նիստում Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոսը կարդում է եկեղեցու քարեփոխարեան խնդիրների մասին զեկուցում: Յայտնի է որ Հայ եկեղեցու բարեփոխութեան խնդիրը արծարծուել է շատ յաճախ՝ լրագրական յօդուածներով և նոյն իսկ առանձին գրքայիններով: Բայց եկեղեցական մարմինների զբաղման և քննութեան նիւթ է դառնում 1917 թուին էջմիածնում գումարուած հոգեւորականների ժողովից բակուսած, որ նախապատրաստական աշխատանք պիտի կատարէր զայլք Ազգային-եկեղեցական ժողովի քննութեան համար: Այնուհետեւ Գ. Հ. Խորհուրդի կազմութիւնից յետոյ՝ շրջաբերականներով վիճակների և գերադաս հոգեւոր իշխանութիւնների կարծիքը հարցուեցաւ յարուցուած խնդիրների նկատմամբ, որոնցից և պատասխաններ ստացուեցան թեր ու ղէմ բնաւորութեամբ: Այս նիւթերն ինկատի ունենալով, ամփոփել էր Տ. Գեորգ արքեպիսկոպոսը, աւելցնելով որոշ հարցերի նկատմամբ և իւր կարծիքը. ամբողջը երկու հիմնական մասերի բաժնելով՝ ծխական և ընդհանուր նկարագիր կրող խնդիրներ:

Զեկուցումը քննութեան է ենթարկուում կէտ առ կէտ և ընդհանուր գիծերով արժանանում ժողովականների հաւանութեան, որ և կցուեցաւ գործին, որոշելով նախագծի միւս մասերին հետ ուղարկել թեմերին և միւս անդամներին ի քննութիւն, կարծիքների փոխանակութեան համար:

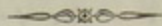
Այնուհետեւ դարձեալ մի քանի նիստ ևս շարունակուում է աշխարհիկ անդամների աշխատակցութիւնը կապուած առօրեայ և սովորական հարցերի քննութեան հետ:

Վերջին նիստում Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամները շնորհակալութիւն են յայնում աշխարհիկ անդամների աշխատակցութեան համար և ցանկութիւն յայտնում, որ նրանք հնարաւոր դարձնեն յատկապէս ևս իրենց մասնակցութիւնը

բերել ընդհանուր գործին: Ստեփան Մալխասեան և Կոստանդին Գիւլնաղարեան իրենց ի սրտէ յօժարութիւնն են յայտնում, մի և նոյն ժամանակ ուրախութիւնը, առանձնով Գ. Հ. Խորհրդի անդամներին համարաշխ իրենց գործունէութեան մէջ և աջակից ն. Վեհափառութեան եկեղեցու կառավարութեան ծանր գործում:

ԻՐԱԶԵԿ

Ս. Էջմիածին, Յունիս 1934 թ.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՈՍԿ

Կեանքը վայրկեանի մը մէջ կը ստնի. ինքնին թաւ մը չէ ան. ամոր արժեք կախում ունի իւր կիրառութեան միայն. կատարած բարիքն է միայն որ կը մնայ, և ստով է որ թաւ մըն է կեանքը:

*

Մարդս երկու կեանք ունի իւր մէջ. առաջինը անգիտակց կեանքն է, կենդանական կեանքը, մէկ խօսքով՝ այն կեանքը որ կ'ապրեցնէ զինքը. միւսը, առաջինին նեղեւանք, կամաւոր կեանքն է, գործօն կեանքը, այն կեանքը զոր ինքը կ'ապրի: Որպէսզի կարենայ երջանիկ ըլլալ, պէ՛տ է որ կատարեալ ներշնչակութիւն մը զոյսնայ այս երկու կեանքերուն միջեւ:

Լինելը սարիչ է ևս սարիչը մտածել ու կատարել է:

*

Կեանքին օգտակարութիւնը տեսողութեան մէջ չէ, այլ գործածութեան, այսինքն որ ինչ սարած է երկար սարած է:

*

Կեանքը չէ ոչ հաճոյք մը ևս ոչ վիշտ մը, այլ ծանր գործ մը, որով քնուանորոշուած ենք, և զոր պէ՛տ է պատմութիւն վերջացնել:

*

Միակ ուղին, որմէ կրնայ ընթանալ կեանքը մեծ պատկանութիւն մը ևս չորս սերունդէն: Երբ սերեր կորսուին իսկ, կամ զիբ իրենց ստակականքը մեռնին ալ, պատկանութիւնը պէ՛տ է փոխուի:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Սեպտեմբեր ամսուան ընթացքին Ս. Աթոռոյ ՏԵՐԷՆ Ժողովը ի նիստ գումարուեցաւ իրիկ վարչական մարմին եօթն անգամ, իսկ իրիկ ԼԵՐՈՆԱԿԱՆ ԱՌԽԱՆԵՐԿԸ անգամ, նոյնպէս ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՒՆԱՐԿԸ մէկ անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղելով իր իրաւասութեան մէջ եղած խնդիրներով:

● Եր. 1 Սեպտ. — Տ. Տիրան Վրդ. Ամման մեկնեցաւ հոգեւոր և կրթական պաշտօնով:

● Կիր. 2 Սեպտ. — Վերադառնալով յաջորդող կիրակիին, ըստ աւանդական սովորութեան տեսչական հանդիսաւոր պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան մեր վերնաշարին երաշխաւոր Ս. Աստուածածին Սեղանին վրայ. քարոզեց Տ. Տիրայր Վրդ. «Մատթեւայր ի խորութիւն սրտի իւրոյ և բարձր եղիցի Աստուած» (Սղմ. ԿԳ. Տ) քնարանին վրայ. ներկայացուց սիրտը, ըստ հին իմաստութեան, որպէս կեդրոն մարդկային բոլոր կարողութեանց, և անոնց ճանաչումը որպէս իրական գնահատութիւն մարդուն բուն արժէքին որ ինքնին կը ցոլացնէ աստուածային մեծութիւնը:

● Կիր. 9 Սեպտ. — Տօն Գիւտ Գօտոյ, Ս. պատարագ մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Տաճարին մէջ՝ Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ. քարոզելէ էր Տ. Ասողիկ Վրդ., որ հաւատքը ներկայացուց որպէս հիմք մարդկային գործունէութեան և միակ միջոցը ըմբռնելու հոգեւոր իրաւասութիւններ:

● Ուրբ. 14 Սեպտ. — Տ. Սիւն Վրդ. Հայֆա մեկնեցաւ հոգեւոր այցելութեան և տեղւոյն կըրթական գործերը կարգադրելու պաշտօնով:

● Կիր. 16 Սեպտ. — Ս. պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ. քարոզեց Տ. Կիրակ Վրդ., որ անդրադառնալով օրուան աւետարանին՝ բացատրեց հացերու հրաշքը և ցոյց տուաւ թէ Աստուած հոգածու է ոչ միայն մեր հոգեւոր այլ և նիւթական պէտքերուն, և թէ ներկայ անտեսական տագնապին և նիւթական անձկութեան պատճառը փնտրելու է աւետարանին սկզբունքներէն խտրութիւն մէջ:

● Գշ. 18 Սեպտ. — Լիբանանի հայ կաթողիկէներու պատրիարքական փոխաւորող Գերջ. Նազիեան՝ ընտրակցութեամբ Հ. Յակոբ Վրդ. Կիրակոսեանի՝ Պատրիարքարան այցելեց և ընդունուեցաւ Լուսարարայեան և Փոխաւորող Սըրբազաններէ: Իսկ կէսօրէ ետքը երկու Սըրբազանները վանուցս Աւագ Թարգման Տ. Հայրիկ Վրդ. ին հետ փոխ այցելութեան գացին Նազիեան Գերապայճառին:

● Ուրբ. 21 Սեպտ. — Զինի առատուան ժամերգութեան՝ Միաբանութիւնը թափօրով Գեթսեմանիի Աստուածամօր տաճարը իջաւ, ուր հրաշափառի արարողութիւնէն ետքը Ս. Կոյսի գե-

րեզմանին վրայ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. պատարագ: Ժամարարն էր Տ. Մեսրոպ Սրբազան, որ յաւուր պատշաճի քարոզով մը ներկայացուց Ս. Կոյսին ծնունդը որպէս արշալոյսը մատակցութեան մեծ խորհուրդին և անոր ծնողաց օրինապահ և նախանշալոյց եղին որպէս ախպար ծնողական պարտականութեան պիտակցութեան:

● Կիր. 23 Սեպտ. — Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի մեր վերնաշարին մէջ, ուր քարոզեց Տ. Սիւն Վրդ. բացատրելով թէ Աստուծոյ զաղափաւրն է մարդիկ իրենց նպատակին առաջնորդող միակ ճանապարհը և այդ նպատակը՝ ճշմարտութիւն և կեանք է, և ցուցուց Աստուած ըմբռնելու երկու միջոցները միայն ևս սիրտը:

● Ուրբ. 28 Սեպտ. — Պ. Շահան Պէրպէրեան հրաւիրուած ըլլալով Ս. Աթոռոյ Ընծայարանի և Ժողովարանի օւսուցչութեան՝ Գահիրէէն քաղաքս ժամանեց ձեռնարկելու իր նոր պաշտօնին:

● Կիր. 30 Սեպտ. — Իսաղիբացի տօնին առթիւ հանդիսաւոր Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Մայր տաճարին մէջ. պատարագեց Տ. Մեսրոպ Սրբազան. ըլլալով նաև յիշատակի օրը Մեկգոնեան Գերգատարին՝ պատարագիչ Սրբազանը պանծացուց Մեկգոնեան հարապատեցող աննշախնայ քարերարութիւնը շէշտելով թէ ազգային մեծ քարերարի մահէն ետքը առաջին յիշատակի օրն է այս օր պիտի կատարուի առէն տարի անխափան ըստ կարգադրութեան Տերէն Ժողովոյ, ի նշան երախտագիտութեան քարերարին Ս. Աթոռոյ հանդէպ ունեցած սիրոյն, և մարդմանքներ բրաւ ի հանդիստ անոնց հոգիներուն: Պատարագէն վերջ կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն:

— Երեկոյեան ալ Մայր տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Իսաղիբացի թափօրին հանդիսաւոր արարողութիւնը՝ ի ներկայութեան պարեպաշտներու հոծ բազմութեան:

ՇՆՈՐ ՀԱԿԱԼԻՔ

Բարխուդադ լողգլինքեւէ Ազնուայոյց Տօր. Հրանդ Համամեան, որ զանգեմ անխնայով ցոյց տուած էր իր նմանակրեմքը հանդէպ Ս. Աթոռոյ, օգտակար զիջեաւ եւ կարեւոր ձեռագիրներու նախաձեռնով, այս անգամ եւս 500 մեքանի գումար մը դրկած է ի նպաստ Սիւնի բարգաւաճման: Ս. Պատրիարք Սըրբ օրհնութեան կոնցիակ մը դրկեց ազնիւ նախաձեռնին, որուն՝ Վարդուրիս կը յայտնէ իր շնորհակալութիւնը:

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ «ՍՈՒՆ»Ի

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Շնորհակալութեամբ քնդուեմ եմ Ռուսէն՝ Բարեպաշտնի Այլի Տիկ. Բերկունի Գ. Խոստմեանէ 25 տարե՝ յապաղուելու նամար Ս. Յարութեան տաճարի նորոգութեանց: